

מאמר מערכת

1

עונש המאסר – תכליות, מגמות והלכות
ד"ר יניב ואקי, ד"ר רותי קמיני ופרופ' יורם רבין

מאמרים

41

משקלה הראייתי של כבישת עדות הנאשם
ד"ר דורון מנשה

61

"אחר כך תודה לנו": טיפול כפוי בפרט כשיר, המסרב מדעת
ד"ר מאיה פלד-רז

107

פלורליזם וקהילות מיעוטים תרבותיים: ההתנגשות בין עקרון חובת ההפרדה של הדת מהמדינה ובין עקרון טובת הילד בפרשת קרית יואל נ' גרומט
פרופ' ארנון גוטפלד

141

כשאת אומרת שאמרת: לא! עדות מתלוננות בתיקי "אינוס היכרות" – אמרה שאינה ניתנת להפרכה
עו"ד אריאל סלטו

199

"השב תשיב לו אשם": על תשלומי השבה בדיני חוזים
עו"ד לאון אנדג'ר

ביקורת ספרים

247

מודל ביזורי של קביעת עובדות – הצעה לגישה חדשה בעקבות עיון בספר "הלוגיקה של קבילות ראיות" מאת דורון מנשה
ד"ר שי אוצרי

Editorial

1

The Imprisonment in Israeli Criminal Code

Dr. Yaniv Vaki, Dr. Ruthie Kamini & Prof. Yoram Rabin

Articles

41

The Probative Value of a Belated Defense Testimony

Dr. Doron Menashe

61

“You’ll Thank Us Later”:

Compulsory Treatment Notwithstanding the Patient’s Informed Refusal

Dr. Maya Peled-Raz

107

Pluralism and Communities of Cultural Minorities: the Clash Between the Separation of Church and State Principle and the Wail Fire of a Child Principle in Kiryat Joel v. Grumet Case

Prof. Arnon Gutfeld

141

When You Say That You Said: No! Complainant’s Testimony in Date Rape Cases: An Irrefutable Statement

Adv. Ariel Salto

199

The Fault Principle and Gain Based Damages in Contract Law

Adv. Leon Yehuda Anidjar

Book Review

247

Decentralized Model of Fact Finding: a New Suggestion Following Reading “The Logic of Admissibility of Evidence” By Doron Menashe

Dr. Shai Otzari

פלורליזם וקהילות של מיעוטים תרבותיים: ההתנגשות בין עקרון חובת ההפרדה של הדת מהמדינה ובין עקרון טובת הילד בפרשת קרית יואל נ' גרומט¹

ארנון גוטפלד*

1. פתיחה
2. מבוא
3. פרשת קרית יואל
4. דעת הרוב
5. דעת המיעוט
6. התגובה האקדמית על פרשת קרית יואל – ניתוח ביקורתי
7. מקומו של עקרון טובת הילד בדיון
8. סיכום

1. פתיחה

העימות בין דת ומדינה הוא נושא משפטי בעל רגישות ציבורית ופוליטית מן המעלה הראשונה. כמעט כל מדינות העולם נתקלו, בשלב זה או אחר של התפתחותן המדינית והחברתית, בצורך להכריע מי משתייהן תגבר. חלקן בחרו בדת, והן מתנהלות כתיאוקרטיה; חלקן בחרו במדינה, ואסרו כל צורה של פולחן דתי בתוכן; אחרות בחרו בדרך ביניים, לרוב רצופת מהמורות. במפגש בין מערכת החינוך, שלעתיים רחוקות היא מנותקת מכל זיקה למדינה, לבין הדת, עימות זה מתבטא במלוא חריפותו. ברוב המדינות הדמוקרטיות ניסו לאפשר לדת ולמדינה לחיות זו לצד זו, הן בחיי היום-יום הן בתחומי מערכת החינוך, תוך שמירה על מידה כלשהי של קשרי גומלין ביניהן, המשתנה ממדינה למדינה. למשל, אין דמיון בין צרפת, שחוקקה לאחרונה חוק האוסר עטיית רעלה בתחומי בית הספר ובכך מנעה עירוב אמונה דתית במוסד חינוכי

¹ Board of Education of Kiryas Joel Village School District v. Grumet, 512 U.S. 687 (1994) (להלן: פרשת "קרית יואל").

* פרופסור (אמריטוס) להיסטוריה של ארצות הברית, אוניברסיטת תל-אביב. ראש החוג למדע המדינה, המכללה האקדמית עמק יזרעאל ע"ש מקס שטרן.

ממלכתי, ובין ישראל, שבה זרם דתי זוכה למערכת חינוך משלו, במימון ממלכתי.² בישראל החיכוך האינהרנטי והבלתי נמנע בין החינוך לדת עלה לאחרונה לכותרות בפרשת **עמנואל**.³ במרכז הפרשה עמדה ההפרדה על בסיס עדתי בבית ספר חרדי, בין התלמידות האשכנזיות לתלמידות הספרדיות. בפסיקה תקיפה ובלשון חריפה וברורה קבע בית המשפט שההפרדה היא פסולה משום שהיא נוגדת את עקרון השוויון ואת הזכות לכבוד.⁴ בית המשפט העליון דחה בכל תוקף את האפליה על בסיס עדתי, וקבע שהיא פסולה ואסורה מעיקרה, אך לא התייחס כלל לשאלת התקצוב של מוסד חינוכי, אשר בשעריו נכנסות רק בנות זרם דתי מסוים. מהיכרותי העמוקה ורבת השנים עם עמדת מערכת המשפט האמריקנית בסוגיית ההפרדה בין דת ומדינה, שנראית כמעט בלתי נתפסת בישראל, מצאתי לנכון להאיר פרשה משפטית חשובה ומעוררת מחלוקת בארצות הברית – פרשת **קרית יואל** – שבישראל לא הייתה נחשבת אפילו לחריגה.

ברשימה זו אציג תובנות בעניין השפעת הפסיקה בפרשת **קרית יואל** על סוגיית הפוליטיקה של זהויות⁵ ואנסה להראות את השפעתה של מערכת המשפט על האופן הנורמטיבי שבו התרבות השלטת מעניקה לגיטימציה להתנהלות של קבוצת מיעוט בחברה האמריקנית.⁶

2. מבוא

האבות המייסדים של האומה האמריקנית היו מודעים היטב לחשיבות זכותו של הפרט לבחור לעצמו את הפולחן הדתי הרצוי לו, ואף לבחור שלא ליטול חלק בפולחן דתי כלל. הם עדיין היו קרובים בזמן שנמלט מאנגליה מחמת היעדר סובלנות דתית כלפי כתות שונות בצורות – הקווייקרים, הפוריטנים ודומיהם – ולכן גמרו

² חוק חינוך ממלכתי, תשי"ג-1953. החוק מגדיר זרם נפרד המוגדר "חינוך ממלכתי דתי" שהוא חינוך ציבורי, במימון ממלכתי, בעל תכנים ממלכתיים, שלצדם גם תכנים דתיים.

³ בג"ץ 1067/08 **עמותת "נוער כהלכה" נ' משרד החינוך** (פורסם כנבו, 12.1.2009).

⁴ ראוי לציין שאין בכוונתי לעסוק בהשוואה בין פרשת **קרית יואל** בארצות הברית ופרשת **עמנואל** בישראל. להרחבה בנושא פרשת **עמנואל** ראו: יעקוב בן-שמש "פרשת עמנואל – הדילמה של ש"ס" **תרבות ומוקרטית** 13, 15 (2013).

⁵ בנושא הפוליטיקה של זהויות ראו: יהודה שנהב "פתח דבר: זהות בחברה פוסט-לאומית" **תיאוריה וביקורת** 5, 19 (2001).

⁶ להרחבה בעניין המשפט כמכשיר לחלוקת משאבים הומריים במסגרת הפוליטיקה של הזהויות ראו את דבריו של מנחם מאוטנר "מינויה של מרים בן פורת לשופטת הראשונה בבית המשפט העליון" (הרצאה לכבוד הוצאת גיליון כתב העת "המשפט" שהוקדש לשופטת מרים בן פורת, בית הספר למשפטים, המסלול האקדמי המכללה למינהל ראשון לציון, 30.12.2008). ההרצאה מבוססת על ספרו של מנחם מאוטנר **משפט ותרבות במדינת ישראל בפתח המאה העשרים ואחת** (2008).

אומר לבנות חברה שבה יהיה כל אזרח בן חורין לבחור לעצמו את הדרך הראויה בעיניו לפולחן דתי.⁷

כדי לעגן חירות זו בכתובים, נקבע בתחילתו של התיקון הראשון לחוקת ארצות הברית כי "הקונגרס לא יחוקק חוק הנוגע למיסודה של דת, או אוסר פולחן דת חופשי".⁸ קביעה זו, חלק מ"מגילת הזכויות" (Bill of Rights), התקבלה במקורה על רקע המצב ששרר באנגליה, שבה הייתה הכנסייה האנגליקנית "דת המדינה", והמדינה אסרה כל פעילות דתית אחרת, בייחוד של פלגים נוצריים אחרים.⁹ בהתאם לפרשנות של חלקו זה של התיקון הראשון לחופש האמונה וליישום הדת השיבות מכרעת בחיי הפרט של כל אזרח אמריקני, אך יש לוודא כי במוסדות ממשלתיים לא תועדף דת אחת על פני אחרת, או לחלופין על פני אתאיזם. הניסיון לוסת ככל הניתן את כוחה ואת השפעתה של הדת בהקשר הציבורי בא לא אחת לידי ביטוי בפסיקות בית המשפט העליון האמריקני, אשר נודע לו תפקיד בצמצום השפעות הדת על החיים הציבוריים.

בכתיבה ההיסטורית והמשפטית על אודות התיקון הראשון לחוקה מקובל לחלק את הרישא של התיקון לשני חלקים: "פסקת המיסוד" (The Establishment Clause), הקובעת כי "הקונגרס לא יחוקק חוק הנוגע למיסודה של דת",¹⁰ ו"פסקת חופש הפולחן" (Free Exercise Clause), המונעת מהקונגרס לחוקק חוק אשר "אוסר פולחן דתי חופשי".¹¹ לכאורה ניתן לראות בשתי ההוראות הללו הוראות משלימות שנועדו להגן על זכותם של האזרחים לקיים פולחן דתי המשוחרר מכבליה של המדינה, ואשר כל מטרתן הייתה למנוע רדיפה דתית של פלגים שאמונתם חורגת מזו של המדינה.

במציאות המורכבת של החיים המודרניים בארצות הברית, דומה ששני חלקיה של החירות הדתית, כפי שהם מנוסחים בתיקון הראשון, אינם מתיישבים זה עם זה: מהד גיסא, אסור למסד דת, כלומר קיים איסור מוחלט חל על מעורבות הממשל בענייני דת. מאידך גיסא, אסור למנוע פולחן דת חופשי, ונדרש אפוא פלורליזם דתי

⁷ למרות זאת, בספרות המחקר נשמעת הטענה שלמעשה מאמצע ה-19, כשנוצרה מערכת חינוך במימון ציבורי בארצות הברית, היא שיקפה אידיאולוגיה של הזרם המרכזי בפרוטסטנטיות, ובמובן זה "טאה" לאידיאל של ניטרליות דתית, Benjamin Siracuca Hillman, *Is There a Place for Religious Charter Schools?*, 118 YALE L.J. 554, 556 (2008).

⁸ U.S. CONST. AMEND. I, § 1 (להלן: "התיקון הראשון"). ארנון גוטפלד "חוקת ארצות הברית של אמריקה" *הדמוקרטיה האמריקנית: הממשי, המדומה והכוזב* 385, 401 (2002) (להלן: "הדמוקרטיה האמריקנית").

⁹ PARTRICIA U. BONINO, *UNDER THE COPE OF HEAVEN: RELIGION, SOCIETY AND POLITICS IN COLONIAL AMERICA* (1986) 5-6, 15-18.

¹⁰ הדמוקרטיה האמריקנית, לעיל ה"ש 8.

¹¹ שם.

שלעיתים מחייב מעורבות מצד הממשל.¹² היטיבה לבטא זאת המלומדת גלסר (Glasser), אשר כתבה: "בפסקת חופש הפולחן השאלה היא מתי המדינה מחויבת לספק שירותים לצורכי דת. בפסקת המיסוד השאלה היא מתי היא רשאית לעשות כן מבחינה חוקתית".¹³ בפרשת *Cantwell v. Connecticut* קבע בית המשפט העליון שההלכות המבוססות על פרשנותו של התיקון הראשון לחוק בנושאי דת הן בעלות תחולה במשפט המדינתי.¹⁴

פרשנות סעיף זה בחוקה, כפי שהתבטאה בפסיקותיו של בית המשפט העליון האמריקני, הוסיפה והקצינה את ההתנגשות בין שני חלקיו של הסעיף. אשר לבית המשפט העליון, ובייחוד בשנות השבעים של המאה העשרים, הוא הקפיד לחפש פשרות בין הדרישה להפרדה מלאה בין המדינה לדת ובין הדת למדינה, לבין הדרישות היומיומיות של החיים בחברה המודרנית.¹⁵ מאז פרשת *Reynolds v. United States*, שבה אסר בית המשפט העליון על המורמונים לקיים פוליגמיה אף שהיה זה צו דתי חשוב בדתם, חיפש בית המשפט *Modus Vivendi* (דרך ביניים ליישוב מחלוקת) שתיישב את הסתירה הטבועה בקשר שבין פסקת המיסוד לפסקת חופש הפולחן.¹⁶

¹² התיקון הראשון לחוקה חל במקורו רק על הממשל המרכזי, הפדרלי. ברמה המדינתית הוסדר לרוב נושא מקומה של הדת במערכת החינוך באמצעות מה חוק שזכה לכינוי: "Blaine Amendments". "תיקון בליין" הוצע על ידי חבר בית הנבחרים ג'יימס ג'י בליין בשנת 1875 וביקש להחיל את עקרונות התיקון הראשון על המדינות. התיקון קבע ש"אף מדינה לא תחוקק חוק הנוגע למיסודה של דת או אוסר חופש פולחן דתי. לא תותר שליטתם של כת או קבוצה דתית כלשהן בכספים המיועדים לחינוך הציבורי". לנוסח מלא של התיקון ראו: JOHN WITTE, RELIGION AND THE CONSTITUTIONAL EXPERIMENT: ESSENTIAL RIGHT AND LIBERTIES 306 (2000); Joseph P. Viteritti, *Blaine's Wake: School Choice, The First Amendment, and State Constitutional Law*, 21 HARV. L. & POL'Y REV. 657, 717 (1998) הצעת התיקון זכתה לתמיכת בית הנבחרים אך נדחתה בסנאט. המאבק לאישור התיקון נמשך עד שנות התשעים של המאה ה-19, אך לשווא. על גלגוליו של תיקון בליין ראו: CHRISTOPHER T. HILLMAN; ANGLIN, RELIGION AND THE LAW: A DICTIONARY 54 (1999) לעיל ה"ש 7.

¹³ ראו לדוגמה, ארנון גוטפלד "אין זה דיון קל ערך בנושא דמי-הנסיעה באוטובוס: פרשת אוורסון וחשיבותה בהיסטוריה של יחסי הדת והמדינה בארצות-הברית" **תרבות דמוקרטית** 7, 73 (אבי שגיא, ידידיה שטרן ודורו ינון עורכים, 2003); *Everson v. Board of Education*, 330 U.S. 1 (1947); רבים מפסקי הדין שניתנו בבית המשפט העליון בפרשנות "פסקת הדת" שבתיקון הראשון לחוקה עסקו בחינוך. ראו: Hillman, לעיל ה"ש 7, בעמ' 583, בה"ש 160.

¹⁴ ארנון גוטפלד **שערים לחוויה האמריקנית** 231–264 (2006); בנושא פרשת ריינולדס ראו: Ray Jay Davis, *Polygamous Prelude*, 6 JOURNAL OF LEGAL HISTORY 1 (1962); EDWIN BROWN FIRMAGE AND RICHARD COLLIN MANGRUM, ZION IN THE COURTS: A LEGAL HISTORY OF THE CHURCH OF JESUS CHRIST OF LATTER DAY SAINTS 1830–1900 (1988); Orma Linford, *Mormons and the Law: The Polygamy Cases*, 9 UTAH L. REV.

העתירה שבמרכז רשימה זו, פסק הדין בפרשת קרית יואל,¹⁷ היא דוגמה אחת מני רבות לעימות שהתגלע בין קבוצה דתית מצומצמת, המבקשת סיוע באמצעות כספי ציבור כדי לקדם את החינוך בקהילה, ובין מי שמבקשים לשמור על הפרדה מלאה ומוחלטת בין הדת למדינה, כמעט בכל מחיר.

פסק הדין ניתן בבית המשפט העליון האמריקני בשנת 1994 ודן בהמשך הפעלתו של בית ספר ציבורי, שהוקם למען כמה עשרות ילדים בעלי צרכים חינוכיים מיוחדים מהעיירה קרית יואל, המאוכלסת רובה ככולה בחסידי סאטמר, וכמאה וחמישים ילדים נוספים בעלי צרכים דומים מכפרים חסידיים סמוכים. המקרה הניח לפתחו של בית המשפט העליון את הקונפליקט הנשנה, כאמור, מאז כינון החוקה האמריקנית – המתח וההניגוד בין שני חלקי הרישא לתיקון הראשון לחוקה: מחד גיסא, פסקת המיסוד, האוסרת קידום ענייניה של דת מסוימת על פני ענייני דת אחרת או על פני אתאיזם, ומאידך גיסא, פסקת חופש הפולחן הדתי. המקרה עורר שוב את השאלה

(1964) 308–370, 543–591.

¹⁷ פרשת קרית יואל, לעיל ה"ש 1. הפרשה עוררה דיון ציבורי סוער והניבה בשנים שלאחר מתן פסק הדין כתיבה אקדמית רחבת היקף שתקצרו היריעה מלהקיפה. ראו למשל: LEONARD W. LEVY, *THE ESTABLISHMENT CLAUSE* (1994); Deidre M. Glasser, *The Curious Case of Kiryas Joel: Board of Education v. Grumet (Kiryas Joel)*, 63 U. CIN. L. REV. 1947–1978 (1995); Welton O. Seal Jr., *Benevolent Neutrality Towards Religion: Still an Elusive Ideal After Board of Education of Kiryas Joel v. Grumet*, 73 N.C. L. REV. 1641–1676 (1995); Alison Wheeler, *Recent Development: Separatist Religious Groups and the Establishment Clause*, 30 HARV. C.R.-C.L. L. REV. 223, 239 (1995); Mark D. Van Der Laan, *Up Against the Wall: Board of Education of Kiryas Joel Village School District v. Grumet*, 56 OHIO ST. L.J. 1335 (1995); Martha Minow, *The Constitution and the Subgroup Question*, 71 IND. L.J. 1 (1995); Ira C. Lupu, *Uncovering the Village of Kiryas Joel*, 96 COLUM. L. REV. 104 (1996); Abner S. Greene, *Kiryas Joel and Two Mistakes About Equality*, 96 COLUM. L. REV. 1 (1996); Derek H. Davis, *Resolving Not to Resolve the Tension between the Establishment and Free Exercise Clauses*, J. OF CHURCH AND STATE, 38 (2) 245–259 (1996); Judith Lynn Failer, *The Draw and Drawbacks of Religious Enclaves in a Constitutional Democracy: Hasidic Public Schools in Kiryas Joel*, IND. L.J. 72 (2) 383–402 (1997); Sanford Levinson, *On Political Boundary Lines, Multiculturalism, and the Liberal State*, IND. L.J. 72 (2) 403–415 (1997); Jonathan Boyarin, *Circumscribing Constitutional Identities in Kiryas Joel*, 106 YALE L.J. 1537–1570 (1997); Nomi Stolzenberg, *Board of Education of Kiryas Joel Village School District v. Grumet: A Religious Group's Quest For Its Own Public School* (University of Southern California Legal Studies, 2009) <http://law.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1131&context=usclwps-1ss>; יורם רבין *הזכות לחינוך* 439–440 (2002).

עד כמה גבוהה ובלתי חדירה צריכה להיות "חומת ההפרדה" בין הדת למדינה.¹⁸ ויכוח מעניין מתחולל בין מלומדים שרואים ב"חומת ההפרדה" מטפורה גרידא, לבין הקוראים להפרדה מוחלטת בין דת ומדינה ותומכים ב"חומת ההפרדה" גבוהה ובלתי חדירה.¹⁹

פרשת קרית יואל יצרה מחלוקות כבר בראשית דרכה, כנלמד מפיצול הדעות וההשקפות בין השופטים בערכאותיה של מדינת ניו יורק ובבית המשפט העליון הפדרלי. עקרונות ששימשו היטב את בתי המשפט בפתרון בעיות של יצירת אזורי הצבעה, כמו הרכב האוכלוסייה, לא הובאו בחשבון במועצות החינוך (Boards of Education). היעדר הגדרה מרכזית ברורה בנושא – כיצד ליצור אזור בחירה או אזור חינוך – הכשיל את המאמץ להגדיר מה חיובי ומה שלילי ביצירת אזור למטרת חינוך. עם זאת הסוגיה הייתה רחבה וחשובה יותר ונגעה למשמעות הפלורליזם. אם מנסים לכבד זהויות ומנהגים של קבוצות וזרמים מגוונים באוכלוסייה, תיפגע האינטגרציה, שהיא ערך עליון בחברה האמריקנית. מנגד, קידום האינטגרציה תפגע בשונות ובייחוד של קבוצות וזרמים שונים.

בכך נפתח צוהר למחלוקות חמורות באחד הנושאים הרגישים ביותר בתרבות האמריקנית, שהחלטות בהם בבתי המשפט רחוקות מלהיות עקיבות. לעתים מדגיש המשפט האמריקני את האינטגרציה ולעתים הוא תומך דווקא בשונות ובהפרדה. אינטגרציה יוצרת תחושה של שותפות בקהילה, תחושה חיונית בחברה דמוקרטית למניעת הנטייה להתנגד לתופעות ומנהגים של קבוצות מיעוט. שאלה זו הייתה מרכזית בפרשת קרית יואל. העמדה המסורתית היא של תמיכה ציבורית רחבה במוסדות המעודדים אינטגרציה, ואילו מוסדות בדלניים נאלצים להתבסס על משאבי תמיכה פריטיים. בית המשפט העליון לפעמים חרג מהגישה המסורתית, אך לא כך קרה בפרשת קרית יואל.

בניגוד לפרשת קרית יואל, בפרשת יודר נענה בית המשפט העליון לדרישותיה של כת האמיש,²⁰ וזאת בלי לאיים על תוקף הכללים העיקריים המשתמעים מפסקת

¹⁸ במכתבו לקהילת הכנסייה הבפטיסטית בדנברי שבקונטיקט (Danbury, Connecticut), כתב הנשיא תומס ג'פרסון ב-1802: "[T]hat act of the whole American people which declared that their legislature should 'make no law respecting an establishment of religion or prohibiting the free exercise thereof,' thus building a wall of separation between Church & State". זמן ב- www.usconstitution.net/jeffwall.html (נבדק לאחרונה ב-28.2.2014).

¹⁹ Paul Conkin, *the Religious Pilgrimage of Thomas Jefferson, in* JEFFERSONIAN LEGACIES 19 (Peter S. Onuf ed., 1993); EDWIN S. GAUSTAD, SWORN ON THE ALTAR OF GOD: A RELIGIOUS BIOGRAPHY OF THOMAS JEFFERSON (1996).

²⁰ Yoder v. Wisconsin, 302 U.S. 205 (1972) (להלן: "פרשת יודר"); ראו בנימין נויברגר "האמיש, שלטון החוק וחופש הדת – תרבות הפשרה בחוקה האמריקנית" **תרבות ודמוקרטיה** 145, 12 (אבי שגיא, ידידיה שטרן ודרור ינון עורכים, 2009); FRANCIS PETER, THE YODER

המיסוד או מפסקת ההגנה השווה (Equal Protection Clause) שבחוקה. פרשת יודר, היא פסיקה חריגה, שאישרה לכת האמיש להפסיק את החינוך הרשמי של ילדי העדה בגיל ארבע עשרה, למרות חוקי מדינת ויסקונסין, שחיבו חינוך רשמי עד גיל שש עשרה. בית המשפט העליון הכיר בכך שמקרים מיוחדים ויוצאים מן הכלל מחייבים לעתים דין מיוחד, שאם לא כן ייגרמו אי-צדק ואי-הגינות. בית המשפט נאלץ אפוא להחליט מי זכאי ומי אינו זכאי ליהנות מחריגה מן הדין.

המאמר הנוכחי מתמקד בניסיונו של בית המשפט העליון האמריקני לווסת את כוחה ואת השפעתה של הדת בהקשר הציבורי, לפי התיקון הראשון לחוקה האמריקנית, תוך התמקדות בפסק הדין בעניין קרית יואל. בפרשה זו קבע בית המשפט העליון כי החוק שמכוחו הוקם בית הספר מנוגד לחוקה. המאמר עוסק בניתוח דעות שופטי הרוב ודעות שופטי המיעוט בפסק הדין, וכן בניתוח התגובה האקדמית על פסיקה זו. כן יבחן במאמר מקומו של עקרון טובת הילד בפסק הדין. הפרשה כללה היבט חשוב של מציאת פתרון ראוי לילדים בעלי צרכים מיוחדים, אך ניכר שהיבט זה לא זכה לדיון מעמיק בפסק הדין, דבר שבלי ספק השפיע על התוצאה.

3. פרשת קרית יואל

קהילת חסידי סאטמר היא קהילה של יהודים חרדים קיצוניים, המעניקים פירוש מילולי דווקני למצוות הנזכרות בתורה ומנהלים אורח חיים מסתגר, שנועד לאפשר להם לשמור שמירה אדוקה על דפוסי ההתנהגות הדתיים שלהם. יתר על כן, הם דוגלים בהפרדה מוחלטת בין גברים לנשים, מקפידים על לבוש צנוע ומעניקים חינוך דתי מוגבר בשפת היידיש. בני הקהילה הגיעו לראשונה לארצות הברית באמצע המאה העשרים, בעקבות מוראות השואה באירופה. לאחר שהשתקעו בעיר ניו יורק, בויליאמסבורג ובשכונות נוספות בברוקלין, החלו לחפש להם מקום מגורים טוב יותר, ולבסוף התיישבו ליד העיר מונרו (Monroe) במחוז וודברי (Woodbury) שבמדינת ניו יורק. בביתם החדש שבמונרו הצליחו ליצור את סביבת המגורים הרצויה להם, תוך שמירה על בידוד וניתוק כמעט מוחלט משאר אוכלוסיית המחוז.

קהילת חסידי סאטמר הצליחה אף להשיג הכרה חוקית רשמית לניתוקה הגיאוגרפי לאחר שמדינת ניו יורק העניקה מעמד משפטי רשמי לכפר קרית יואל. וכך התפתחו הדברים: בעקבות מחלוקת על תכנון אזורי, שהתעוררה במונרו, ובשל דפוסי ההתנהגות הייחודיים להם, פנו חסידי סאטמר בבקשה להתאגד ולהקים את כפר קרית יואל (Kiryas Joel Village). גבולות הכפר נקבעו באופן שיכללו אך ורק

נכסים ומקרקעין שבבעלות חסידי סאטמר.²¹ הקמת הכפר אושרה על פי הקריטריונים המשפטיים של מדינת ניו יורק, מכוח חוק המתיר התאגדות של קבוצות אתניות ודתיות באמצעות הקמת כפרים מעין אלה.²² התושבים הסמוכים, אשר העדיפו שלא להתערות בהם בשל מנהגיהם הנבדלים ואורח חייהם הלא קונבנציונלי, תמכו אף הם בהקמתו של כפר קרית יואל. כך החלו חסידי סאטמר את דרכם כישות משפטית נפרדת – אך לא עצמאית. ההכרה בכפר קרית יואל כבאזור מוניציפלי נפרד העניקה להם כמה סמכויות ניהול, אך אלה לא כללו אוטונומיה בתחום החינוך הציבורי. למרות גבולותיו המוניציפליים, נותר כפר קרית יואל חלק מרשות החינוך האזורית של מונרו-וודברי, המאופיינת בהטרונגניות תרבותית ודתית.²³

סוגיית החינוך היא פן מרכזי בחיי הקהילה. הילדים למדו רובם ככולם בבתי ספר פרטיים בתחומה הגיאוגרפי של הקהילה, ולא באו במגע עם האוכלוסייה החיצונית, או עם תכנים אקדמאים חילוניים במקצועות לימוד כגון מדעים ואמנויות.²⁴ אולם, בעיה התעוררה בקשר לכמאתיים מילדי הקהילה וילדי חסידים שגרו בקרבת קרית יואל, ואשר הוגדרו בעלי צרכים מיוחדים.

עד שנת 1983 נשלחו ילדי קרית יואל, שנזקקו לחינוך מיוחד, לאותם בתי ספר פרטיים שהיו בכפר ושאליהם נשלחו שאר ילדי הכפר. לאחר זמן מה, הבינו התושבים כי ילדים אלה זקוקים לחינוך מיוחד, וכי אין ביכולתם של בתי הספר הפרטיים בכפר לספק את החינוך הנדרש. בשנת 1983, בתגובה על מספר הולך וגדל של ילדים בעלי צרכים מיוחדים ועל בקשות חוזרות ונשנות של חלק מן ההורים שצורכיהם ייענו, הוגשה בקשה לקבלת סיוע כספי ציבורי למימון צורכי ילדי החינוך המיוחד. הבקשה נענתה בחיוב על ידי מדינת ניו יורק.²⁵

באמצעות הסיוע שהתקבל, לו היו זכאים בעת ההיא על פי דין ילדים בעלי צרכים מיוחדים, הוקם אגף לחינוך מיוחד בבית הספר לבנות "בית רחל" שבקרית יואל. האגף, "שערי חמלה", הוקם למען ילדי החינוך המיוחד של הקהילה. את המורים בעלי ההכשרה המתאימה לענות על צורכי הילדים סיפקה רשות החינוך האזורית של מונרו-וודברי, אזור הרישום שאליו השתייך כפר קרית יואל. אולם בשנת 1985 קיבל בית המשפט העליון שתי החלטות אשר קבעו כי מתן חינוך מיוחד, במימון ציבורי, במתקנים של בתי ספר פרטיים הנתמכים על ידי "הכנסייה" מנוגד לחוקה, ומשתמעת מהחלטותיו הקביעה כי במימון פעילות בית הספר "שערי חמלה", מקדמת מדינת ניו

21 Welton, לעיל ה"ש 17, בעמ' 1643.

22 N.Y. VIL. LAW §§ 2-200, 2-202 (McKinney 1973 & Supp. 1994)

23 פרשת קריית יואל, לעיל ה"ש 1, פס' 1 לפסק דינה של השופטת או'קנר; Stolzenberg, לעיל ה"ש 17.

24 רבין, לעיל ה"ש 17, בעמ' 227.

25 Stolzenberg, לעיל ה"ש 17, בעמ' 10-11.

יורק פעילות דתית תוך הפרת פסקת המיסוד.²⁶ בעקבות פסיקת בית המשפט העליון במקרים אלו,²⁷ ניתנו במחוז מונרו-וודברי שירותי חינוך מיוחד במימון המדינה אך ורק בבתי ספר ציבוריים. לפיכך נאלצו ההורים לילדים בעלי צרכים מיוחדים, שחפצו בהענקת חינוך הולם לילדיהם, אך לא היה בכוחם לממן, לשלוח את ילדיהם לבית הספר הציבורי של מונרו-וודברי.²⁸ בסביבה "זרה" זו נתקלו הילדים מקהילת סאטמר ביחס עויין ומבזה מצד חבריהם לספסל הלימודים בשל מנהגייהם הנבדלים ובשל הופעתם החיצונית הלא שגרתית. הניסיון לשלב את ילדי הקהילה בבית הספר המחוזי נכשל כישלון חרוץ. לניסיון מוטעה זה לשלב בבית הספר הציבורי את ילדי סאטמר דוברי היידיש, החיים חיים מובדלים ושונים מבחינה תרבותית ודתית מן הסביבה הכללית, היו שותפים הן הורי הילדים הן מנהלי בית הספר הציבורי. ניסיון זה הסב "כאב וטראומה" לילדים וקושי מנהלי כבד לבית הספר.²⁹

בשנת 1989, מתוך עשרות ילדים בעלי צרכים מיוחדים, נותר בבית הספר הציבורי של מונרו-וודברי רק ילד אחד בלבד.³⁰ בניסיון למצוא פתרון למצוקה, פנו נציגי קהילת סאטמר אל בית המחוקקים במדינת ניו יורק בבקשה להקים רשות חינוך אזונית בתוך גבולות קרית יואל. בית המחוקקים במדינת ניו יורק חוקק חוק אשר אישר את הבקשה ברוב סוחר של 197 תומכים, מול מתנגד יחיד.³¹ בעקבות זאת נקט הכפר צעד קיצוני ובלתי צפוי מבחינתו, ופתח בית ספר ציבורי בעל סממנים חילוניים

Grand Rapids School District v. Ball, 473 U.S. 373 (1985); Aguilar v. Felton, 473 U.S. 402 (1985) ²⁶

שם. ²⁷

רבין, לעיל ה"ש 17, בעמ' 439: "לא היו בידי הקהילה מקורות כספיים מספיקים כדי לקיים באופן פרטי בית ספר לילדים בעלי צרכים מיוחדים, הזקוקים לחינוך מיוחד". בכתבה שפורסמה ב-*Times Herald-Record* בתחילת ינואר 2009 צוין שעל פי מדד העוני בעת ההיא, קרית יואל הייתה הרשות המקומית הענייה ביותר בארצות הברית; Matt King, *KJ highest US poverty rate, census says: Expert on Hasidic communities says large families, poverty linked* www.recordonline.com/apps/pbcs. in TIMES HERALD-RECORD (Jan.30, 2009) ²⁸ http://www.factfinder2.census.gov/faces/na/v/jsf/pages/community_facts.xhtml?_af=20090130/NEWS/90130036 (נבדק לאחרונה ב-28.2.2014). ראו גם פירוט נתונים באתר U.S. Census Bureau: <http://www.census.gov/factsheets/communit.html> (נבדק לאחרונה ב-28.2.2014). לפי הנתונים באתר, 63% מאוכלוסיית קרית יואל נמצאו מתחת לקו העוני.

Stolzenberg, לעיל ה"ש 17. ²⁹

פרשת קרית יואל, לעיל ה"ש 1, בעמ' 693. ³⁰

החוק מכונה "פרק 748" (Chapter 748), שעליו חתם ביולי 1989 מושל ניו יורק אז, מאריו קומו (Cuomo). ראו: 1989 N.Y.Laws, ch. 748. התיקונים בחוק החינוך של מדינת ניו יורק מתבצעים באמצעות דברי חקיקה המהווים "פרקים" בקורפוס החוקים המתקבלים באותה שנה. לפיכך החוק האמור הוא פרק 748 בספר החוקים של מדינת ניו יורק לשנת 1989 (להלן: "פרק 748"). ³¹

מובהקים אשר זכה לשם: Kiryas Joel Public School District (להלן: "בית הספר"). בית הספר ענה על כל הדרישות שהציבה מועצת החינוך במדינת ניו יורק כתנאי לקבלת המימון המבוקש לחינוך המיוחד.

בית הספר עוצב מלכתחילה בלא כל סממן ייחודי לקהילת סאטמר. הלימודים בבית הספר התנהלו בכיתות מעורבות, לעומת ההפרדה בין בנים לבנות בבתי הספר הפרטיים בכפר. הרב הראשי של סאטמר אישר את הכיתות המעורבות; מנהל בית הספר היה יהודי, אך לא מקרב חסידי סאטמר; ותכנית הלימודים כללה לימודים חילוניים כמקובל בבתי הספר הציבוריים. כמו כן, מורים ומורות לא יהודים, שהתמחו בהוראת אנגלית כשפה שנייה ושלטו היטב בידיש, הועסקו בבית הספר. בית הספר נסגר בימי חג חילוניים, ולא נמצאו בתחומו סמלים יהודיים דתיים. בית הספר הוקם בתחומי הכפר, אך היה פתוח לילדי חסידים מכפרים סמוכים.³² לאור כך, החוק שהתקבל על ידי מדינת ניו יורק בשנת 1989 ואשר מכוחו הוקם בית הספר היה לשביעות רצונם של שני הצדדים, קהילת קריית יואל ומדינת ניו יורק.³³ אלא שלואיס גרומט, אשר כיהן בשעתו כמנכ"ל מועצות החינוך של מדינת ניו יורק, עתר כ"אזרח משלם מסים" נגד חוקתיותו של "פרק 748" אשר מכוחו הוקם בית הספר כאמור לעיל.

פסק הדין של בית המשפט העליון הפדרלי בפרשה זו ניתן בשנת 1994, עתירתו של גורמט התקבלה ברוב שישה שופטים לעומת שלושה ונקבע כי החוק של מדינת ניו יורק (פרק 748) אינו חוקתי. בפסק דין עקרוני זה נעסוק להלן.³⁴

³² באותו עניין המלומד ליאונרד לוי (Levy), מחשובי ההיסטוריונים של המשפט החוקתי האמריקני, ציין בספרו *THE ESTABLISHMENT CLAUSE*, לעיל ה"ש 17, כי גם המפקח על אזור הרישום, שהיה איש חינוך בעל ותק וניסיון של עשרים שנה במערכת החינוך הציבורי של מדינת ניו יורק, ואשר תחום התמחותו הספציפי היה חינוך דו-לשוני ודו-תרבותי לילדים בעלי צרכים מיוחדים, העיד בבית המשפט כי בית הספר הממלכתי בקריית יואל הוא בית ספר חילוני לכל דבר. Levy, לעיל ה"ש 17, בעמ' 253.

³³ רבין, לעיל ה"ש 17, בעמ' 439.

³⁴ יש לציין, פסיקת בית המשפט העליון בשנת 1994 לא סתמה את הגולל על מאבקם של תושבי קריית יואל להבטיח חינוך מתאים לילדי הקהילה הנזקקים לחינוך מיוחד. ימים ספורים לאחר ההכרעה קיבלה הרשות המחוקקת במדינת ניו יורק חוק חדש, שזכה לחתימתו של המושל אז, ג'ורג' א' פטאקי (Pataki), ואשר קבע קריטריונים להגדרת אזורי רישום שיעמדו במבחן בית המשפט. גם חקיקה זו לא עמדה במבחן השיפוטי, והנושא חזר ונדון בערכאות מדינתיות ופדרליות, וברשות המחוקקת, עד לפסיקה האחרונה עד עתה בסוגיה, משנת 2001. לגבי כך ראו תיאור קצר בחלקו האחרון של המאמר. כן ראו: Lisa W. Foderaro, *Hasidic Public School Loses Again Before U.S. Supreme Court, but Supporters Persist*, *NEW YORK TIMES* (13.10.1999); Tamar Lewin, *Controversy Over, Enclave Joins School Board Group*, in *THE NEW YORK TIMES* (20.4.2002). זמין ב- www.nytimes.com/2002/04/20/nyregion/ controversy-over-enclave-joins-schoolboard-group.html (נבדק לאחרונה ב-28.2.2014).

4. דעת הרוב

דעת הרוב בפסק הדין אינה מקשה אחת. בקרב ששת שופטי הרוב, השופטים דייוד ה' סוטר (Souter), הארי א' בלאקמון (Blackmun), ג'ון פ' סטיבנס (Stevens), רות באדר-גינזבורג (Ginsburg), סנדרה דיי או'קונור (O'Connor) ואנטוני מ' קנדי (Kennedy), נתגלעו חילוקי דעות בעניין הבעיות המשפטיות שעורר פרק 748 לחוקי מדינת ניו יורק, והסיבות שמוכחן ראוי לפוסלו. השופט סוטר, כתב את דעת הרוב, אליו הצטרפו השופטים בלקמון ובאדר-גינזבורג. השופטים או'קונור, סטיבנס וקנדי, הצטרפו לחלק מפסק דינו של השופט סוטר, אך כתבו דעות יחיד בעניין חלקים אחרים בפסק הדין. המחלוקת, אף שלא באה לידי ביטוי בתוצאה המעשית של פסק הדין, חשובה מאין כמותה. המחלוקת בין ששת שופטי הרוב – וליתר דיוק בין הארבעה אשר כתבו חוות דעת מקרב שופטי הרוב – עמוקה ומהותית כל כך, עד שאפשר כמעט לטעון שלפנינו לא "דעת רוב" ו"דעת מיעוט", אלא ארבע דעות יחיד שונות המרכיבות את דעת הרוב. דעות היחיד משקפות פרשנויות ותפיסות עולם שונות זו מזו, ורק יד המקרה ונסיבותיה הספציפיות של עתירה זו, הביאו לתוצאה המעשית האחידה.

דעת הרוב גרסה שהמקרה של קרית יואל דומה למקרה שנדון בפרשת *Larkin v. Grendel's Den, Inc*³⁵, אשר בה העניק החוק במדינת מסצ'וסטס סמכות לבתי הספר ולכנסיות למנוע הענקת רישיונות למכירת אלכוהול לעסקים שנמצאו במרחק של פחות מ-133 מטר משעריהם. כנסייה קתולית מנעה ממסעדה סמוכה לכנסייה לקבל רישיון למכירת אלכוהול. בית המשפט העליון ברוב מוחץ פסק שחוק מדינה זה נוגד את החוקה משום שהפקדת כוח וסמכות פוליטית בידי קבוצה דתית מנוגדת לחוקה, וכי אין לשלטונות המדינה אפשרות לוודא שהסמכות שהוענקה מנוצלת לצרכים חילוניים בלבד. כלומר המדינה אינה מסוגלת להבטיח שהשימוש בסמכות שהוענקה לקבוצה הדתית יהיה ניטרלי.

דעת הרוב פסקה עוד שהפקדת הסמכות להפעיל בית ספר ציבורי, הממומן בכספי המדינה, בידי קבוצה דתית, מסוכנת ונוגדת את החוקה, משום שהיא עלולה ליצור מעורבות מיותרת ולא רצויה של הממשלה בנושאים בעלי צביון דתי. בעניין זה הסתמן השופט סוטר על ההלכה שנקבעה בפסק הדין החשוב *Lemon v. Kurtzman*³⁶. בפרשת זו נקבע כי כדי שדבר חקיקה יעמוד בתנאי פסקת המיסוד

³⁵ *Larkin v. Grendel's Den, Inc.*, 459 U. S. 116 (1982).

³⁶ *Lemon v. Kurtzman*, 403 U.S. 602 (1972); לעניין זה ראו: KERMIT L. HALL, THE OXFORD COMPANION TO THE SUPREME COURT OF THE UNITED STATES, 499–501 (1982); בנייתו הדין בפרשה כותבת סטולצנברג כי הניסיון של הצדדים לגרום לבית המשפט העליון להביע עמדה ברורה בעניין היקפו ותוקפו של "מבחן למוון" נכשל: "Disappointing both *Lemon's* defenders and critics, the Supreme Court simply sidestepped the controversy

בתיקון הראשון לחוקה עליו לקיים שלושה תנאים מצטברים: (1) לחקיקה חייבת להיות מטרה חילונית; (2) השפעתו העיקרית של החוק חייבת שלא לסייע לדת כלשהי, ושלא לפגוע בדת כלשהי; (3) החקיקה איננה קשורה קשר הדוק מדי לדת כלשהי.

בהקשר זה הוסיף השופט סוטר כי אמנם ישנם בעלי השתייכות דתית המשרתים במשרות ציבוריות מטעם המדינה, בלא קשר לאמונתם ולפעילות הדתית שהם מעורבים בה. עם זאת, אין משמעות הדבר שעל המדינה להעניק במכוון כוח פוליטי ליחיד, לקבוצה או למוסד בשל זהותם הדתית.³⁷ טענה נוספת של השופט סוטר נגעה לחוק המיוחד של מדינת ניו יורק אשר הקים את בית הספר הציבורי של קרית יואל. הוא קבע, כי המדינה קבעה קריטריונים מיוחדים שיתאימו לצורכיהם של תושבי הכפר, ויאפשרו את הקמתו של בית הספר, שלא ניתן יהיה ליישם אותם באופן דומה במקרים שעשויים להתעורר בעתיד, כאשר קבוצה אחרת תבקש להקים בית ספר ציבורי מטעמי אקסצנטריות דתית, אתנית או תרבותית.

נראה, כי "החטא הקדמון" בפרשה זו היה בעצם האפשרות שניתנה לקהילה דתית להתאגד כקהילה מוניציפלית, ובהצלתן של סמכויות מסוימות של המדינה לרשויות המוניציפליות. שכן, במה שונה מסירת סמכות המדינה בתחום החינוך (הקמת רשות חינוך מוניציפלית) מהאצלת סמכות המדינה בתחום התכנון והבנייה (הקמת הכפר קרית יואל)? פסק דין שאיננו מצביע על הבדל של ממש בין שני החוקים, שיצאו שניהם משולחנו של בית המחוקקים של מדינת ניו יורק, צריך, לפי אותו ההיגיון, לפסול את שניהם או לקבוע ששניהם עומדים במבחן החוקה. השופט סוטר לא דן כלל בשאלה זו, ובכך החליש את הטענות המרכזי שלו. השופטת אוקונור לעומתו, עסקה בסוגיה זו וכתבה כך:

"Religious needs can be accommodated through laws that are neutral with regard to religion. The Satmars' living

---

over the *Lemon* doctrine, maintaining that no single test, neither the tripartite test established in *Lemon* nor any other conceivable doctrine, should govern all Establishment Clause controversies", Stolzenberg, *Establishment Clause controversies*, לעיל ה"ש 17, בעמ' 5; לניתוח פרשת *למון* ראו: Ronald Kahn, *Polity and Rights Values in Conflict: The Burger Court, Ideological Interests and the Separation of Church and State*, STUDIES IN AMERICAN POLITICAL DEVELOPMENTS, 3, 279–293 (1989); Richard E. Morgan, *The Establishment Clause and Sectarian Schools: A Final Implementation?*, 1973 SUP. CT. REV. 57.

³⁷ פרשת קרית יואל, לעיל ה"ש 1, בעמ' 698. "That individuals who happen to be religious may hold public office does not mean that a State may deliberately delegate discretionary power to an individual, institution, or community on the ground of religious identity"

arrangements were accommodated by their right – a right shared with all other communities, religious or not, throughout New York – to incorporate themselves as a village”.³⁸

משפט זה ממצה את ההבדל, לטעמה של השופטת או'קונור, בין חוק המתיר את התאגדותו של כפר ובין חוק המגדיר את הכפר כאזור רישום לצורכי חינוך (School District). חוק המתיר התאגדות של קבוצת פרטים כיחידה מוניציפלית הוא חוק כללי, אדיש לשאלת הדת: ההתאגדות ככפר מותרת, על פי חוק, לחברי קבוצות דתיות, לחברי קבוצות חברתיות ולכל קבוצה המבקשת לעשות כן. למעשה, בכך, מסייגת השופטת או'קונור מהחוק שהגדיר את קרית יואל "אזור רישום". השופטת הצביעה על אפשרות נוספת העומדת בפני המחוקק במדינת ניו יורק: אם יחוקק חוק המתיר לכל יחידה מוניציפלית עצמאית להגיש בקשה להפוך לאזור רישום, יוכל המחוקק, בשלב שני, לאשר בקשה כמו זו שביקש הכפר קרית יואל. השופט קנדי, אף הוא, נידרש להבדל בין שני החוקים, והוא עשה זאת מתוך השוואה מפורשת ביניהם, מפורשת אף יותר מזו של השופטת או'קונור:

“We do not confront the constitutionality of the Kiryas Joel village itself, and the formation of the village appears to differ from the formation of the school district in one critical respect. [...] the village was formed pursuant to a religion-neutral self-incorporation scheme. [...] By contrast, the Kiryas Joel Village School District was created by state legislation. The State of New York had complete discretion not to enact it. The State thus had a direct hand in accomplishing the religious segregation”.³⁹

לטענת השופט קנדי, במקרה של התאגדות הכפר, מדובר במעשה של יחידים הבוחרים להתאגר על פי קריטריונים טכניים וניטרליים מבחינה דתית.⁴⁰ השופט קנדי היה מודע לכך שהתוצאה יכולה להיות הקמת קהילה הומוגנית מבחינה דתית, אך לא

38 שם, בעמ' 714.

39 שם, בעמ' 729–730.

40 שם, בעמ' 729: “Under New York law, a territory with at least 500 residents and not more than five square miles may be incorporated upon petition by at least 20 percent of the voting residents of that territory or by the owners of more than 50 percent of the territory's real property. N.Y. Village Law 2-200, 2-202”

ראה בכך פגיעה בתיקון הראשון:

“People who share a common religious belief or lifestyle may live together without sacrificing the basic rights of self-governance that all American citizens enjoy, so long as they do not use those rights to establish their religious faith”.⁴¹

אולם הדבר שונה ביחס לחוק המקים רשות חינוך מוניציפלית. תיחום אזורי הרישום נתון לסמכותה הבלעדית של המדינה. זהו מעשה שלטוני, ולפיכך אין היא יכולה להתיר רישומים לפי גבולות דתיים:

“There is more than a fine line, however, between the voluntary association that leads to a political community comprised of people who share a common religious faith, and the forced separation that occurs when the government draws explicit political boundaries on the basis of peoples' faith. In creating the Kiryas Joel Village School District, New York crossed that line, and so we must hold the district Invalid”.⁴²

טענה נוספת שהעלתה השופטת או'קונור הייתה שעקרון ההתאמה (accommodation) חשוב מאוד, אך אינו נטול גבולות.⁴³ לשיטתה, הקמת בית הספר הציבורי של קרית יואל הייתה פעולה שהפלתה לטובה את חסידי סאטמר, או לחלופין הפלתה לרעה את תושבי הסביבה, שאינם שייכים לכפר, ושאנם נמנים עם חברי הקבוצה הדתית הספציפית. לכאורה, ייתכנו קבוצות דתיות נוספות – בעבר, בהווה ובעתיד – אשר תזקקנה לסיוע דומה מהמדינה, סיוע שיימנע מהן. לפיכך עלול להיווצר מצב של אפליה בין קבוצות דתיות (או קבוצות בעלות צביון אחר), ומצב זה נוגד את התיקון הראשון לחוקה.

נחזור אל פסק דינו של השופט סוטר. דומה, שביסוד עמדתו של השופט סוטר מונחת חתירה ל"הומוגניות" כלשהי של החברה האמריקנית. עמדה אידיאולוגית זו

41 שם, בעמ' 730.

42 שם.

43 עקרון ההתאמה עוסק בדרכים למנוע ולהסיר חסמים אשר מונעים מתלמידים עם צרכים מיוחדים להשתתף באופן מלא במערכת החינוך בדרך שתענה לצרכיהם המיוחדים. לעקרון ההתאמה שלושה מרכיבים: שמירת כבוד התלמיד, התחשבות בצרכיו ומאמץ לשיתופו המלא במערכת החינוך.

נרמזת מהדרך שבה תיאר את קהילת סאטמר. השופט תיאר אותם כאנשים דתיים מאוד, שאינם רוצים להסתגל לעולם המודרני, ועושים כל שביכולתם כדי לשמר את ייחודם ולהימנע מלהיטמע בחברה.⁴⁴ בהמשך הפסקה מנה השופט סוטר את הגורמים המבדלים את אנשי סאטמר מ"אמריקנים רגילים":

"They interpret the Torah strictly; segregate the sexes outside the home; speak Yiddish as their primary language; eschew television, radio, and English-language publications; and dress in distinctive ways that include headcoverings and special garments for boys and modest dresses for girls. Children are educated in private religious schools, most boys at the United Talmudic Academy where they receive a thorough grounding in the Torah and limited exposure to secular subjects, and most girls at Bais Rochel, an affiliated school with a curriculum designed to prepare girls for their roles as wives and mothers".⁴⁵

תיאור זה של אורחות חייהם של חסידי סאטמר לא נראה רלוונטי, שכן השופט סוטר לא העלה את הטענה שבית הספר הציבורי, שהוקם באזור הרישום של קרית יואל, פעל שלא לפי הכללים שעל פיהם פועלים בתי הספר הציבוריים הרגילים. נהפוך הוא, חסידי סאטמר הם שוויתרו ויתורים משמעותיים כדי להבטיח הכרה בבית הספר כבית ספר ציבורי.⁴⁶ זאת ועוד, אם המדינה אמורה להיות אדישה לשאלת הדת, מדוע יש חשיבות למנהגיהם הדתיים של חסידי סאטמר, כאשר מדובר בבית ספר ציבורי? על שאלות אלה אין תשובה בפסק דינו של השופט סוטר.

השופט סטיבנס נגע בכעיה מזווית אחרת. הביקורת שלו על הפתרון שנמצא – הקמת בית ספר לחינוך מיוחד בתוך תחומי הכפר – הייתה נעוצה בעיקר בכך שיהיה באמור כדי להרגיל את הילדים למסגרת הקהילתית המוכרת להם ממילא, ולמנוע מהם חשיפה לסביבה אחרת, אולם בנסיבות המיוחדות של מקרה זה, דווקא משום שמדובר בילדים בעלי צרכים מיוחדים, ייתכן שלטובת הילדים ולרווחתם מוטב

⁴⁴ שם, בעמ' 691.

⁴⁵ שם.

⁴⁶ מעניין לציין שכדי לזכות במימון ממשלתי למוסדות החינוך הנחוצים לקהילה, הסכימו חסידי סאטמר, פלג חרדי, קיצוני שבקיצוניים, להתאים את תכנית הלימודים ואופיים לדרישות המדינה. עובדה זו מעלה בנו הרהור של כפירה: מה היה קורה אילו מדינות נוספות היו מתנות מימון ממשלתי למוסדות חינוך חרדיים בציות לכללי החינוך הממלכתי? אך בשל היעדר ניסיון כזה במדינות אחרות, לא נוכל לדון בכך במאמר זה.

שיישארו בסביבה המוגנת והמוכרת שהקהילה המצומצמת מציעה.⁴⁷ גם השופט קנדי בחר לכתוב את נימוקיו בחוות דעת נפרדת. קנדי חלק על נימוקיו של השופט סוטר. הוא גרס שהקונפליקט החוקתי בהקמת בית הספר הציבורי של קרית יואל נעוץ בזהות בין גבולות הכפר ובין גבולות בית הספר. כלומר הסוגיה המשפטית לא הייתה מתעוררת כלל, לדעתו, אילו גבולות בית הספר הציבורי לא היו נקבעים על פי גבולות הכפר הקיימים:

“The Kiryas Joel Village School District [...] does not suffer any of the typical infirmities that might invalidate an attempted legislative accommodation. In the ordinary case, the fact that New York has chosen to accommodate the burdens unique to one religious group would raise no constitutional problems. [...] This particularity takes on a different cast, however, when the accommodation requires the government to draw political or electoral boundaries [...] This explicit religious gerrymandering violates the First Amendment Clause”.⁴⁸

לסיכום, ארבע דעות, ארבע אידיאולוגיות עיקריות, עולות מבין שורות חוות הדעת של שופטי הרוב. השופט סוטר סבר שהחוק כולו בחטא יסודו, שכן הוא מעניק תמיכה ממשלתית מכספי ציבור למוסד בעל צביון דתי, ביישוב המאופיין על בסיס דתי. השופטת אוקונור, לעומתו, סברה שהבעיה המרכזית היא חקיקתו של חוק מיוחד, העלול להפלות ביום מן הימים קבוצות דתיות, אתניות או תרבותיות אחרות. אוקונור התנגדה ל"חקיקה ספציפית", וניתן להבין מדבריה של נוסח החוק באופן כוללני יותר וספציפי פחות, הייתה עמדתה אחרת. השופט סטיבנס ראה במקרה בעיה של כשל חינוכי. הוא המליץ לרשויות החינוך להשתמש בהבדלים התרבותיים הניכרים בין ילדי קרית יואל ובין ילדי מחוז מונרו כדי לחנך את הילדים משני הצדדים לסובלנות וליחס של כבוד הדדי. השופט קנדי, לעומתם, לא היה מוטרד מעצם הגדרתה של רשות חינוך נפרדת, כי אם מכך שיש זהות מלאה בין רשות החינוך ובין הכפר, עובדה המעידה, לדידו, ששיקולים דתיים הם שקבעו את הגדרת גבולות רשות החינוך.

47 פרשת קרית יואל, לעיל ה"ש 1, בעמ' 711.

48 שם, בעמ' 728–729.

5. דעת המיעוט

לעומת דעת הרוב המפולגת, שופטי המיעוט התייצבו כולם כאיש אחד לימין השופט סקאליה (Scalia). בפסק דינו החריף והנחרץ ערך השופט ניתוח מדוקדק של הטענות שהועלו בדעת הרוב, כדי להוכיח שפסק הדין שניתן אינו מבוסס על טענות רלוונטיות ותקפים. לפסק דינו של השופט סקאליה הצטרפו נשיא בית המשפט העליון (דאז) רנקוויסט (Rhenquist) והשופט תומאס (Thomas). לטענתו של סקאליה, שיוכם של תלמידי בית הספר לקבוצה דתית אחת, אין פירושה בהכרח שבית הספר משרת את הצרכים הדתיים של התלמידים או את האינטרסים הדתיים של הוריהם, וייתכן מצב שהוא משרת את הצרכים החינוכיים הייחודיים שלהם. בית הספר הוא בית ספר ציבורי בעל צביון חילוני המשרת את הצרכים הייחודיים של קבוצת ילדים חריגים אשר – באופן מקרי ולא רלוונטי – משתייכים לקבוצה דתית ספציפית.

לדעתו של השופט סקאליה, שלילת זכות מסוימת מקבוצה רק משום שיש לה גם אפיון דתי היא אפליה, והיא מנוגדת להוראות התיקון הראשון בהיבט חופש הדת והפולחן.⁴⁹ לאור כך, השופט סקאליה קבע, כי מדינת ניו יורק נהגה כשורה כאשר חוקקה את החוק שאפשר את הקמתו של בית הספר הציבורי של קרית יואל, לא משום שהיא קידמה באופן כלשהו את המניעים הדתיים של חסידי סאטמר, אלא משום שאפשרה לקבוצה מצומצמת של ילדים בעלי צרכים מיוחדים לקבל חינוך הולם ומתאים לצורכיהם הייחודיים. צורך חינוכי זה לא היה נענה אלמלא ניתן המימון מכספי המדינה להקמת בית הספר הציבורי.⁵⁰

בהמשך חוות דעתו הבחין השופט סקאליה בין האמונה הדתית של הקבוצה המדוברת לבין המאפיינים התרבותיים הנובעים מהשתייכותם הדתית של בני הקהילה. טענתו הייתה כי חוסר יכולתם של הילדים החריגים מקרית יואל להשתלב בבית הספר הציבורי של מונרו-וודברי נבע ממאפיינים תרבותיים, שמקורם בהשתייכות הדתית ולא בדת עצמה:

“On what basis does Justice Souter conclude that it is the theological distinctiveness rather than the cultural distinctiveness that was the basis for New York State's decision? The normal assumption would be that it was the latter, since it was not theology but dress, language, and

49 שם, בעמ' 736.

50 שם.

cultural alienation that posed the educational problem for the children".⁵¹

השופט סקאליה גם שלל את הביקורת של השופט קנדי בעניין הגבולות הזהים של הכפר ושל בית הספר הציבורי, וקבע שהגדרת הגבולות הגיאוגרפיים של בית הספר הציבורי נעשתה ממניעים ממשלתיים של נוחות וארגון. טבעי בלבד היה אפוא שבית הספר הציבורי, שנועד לענות על הצרכים החינוכיים-לימודיים של הילדים החריגים בכפר, יוקם לפי הגבולות הגיאוגרפיים הקיימים של הכפר קרית יואל.⁵²

מחלוקת מעניינת נתגלעה בפסק הדין בין השופט סקאליה ובין השופטת או'קונור, מחלוקת אשר חרגה מעבר לגדרי פרשה זו, ואשר ירדה לשורשי "עקרונות חוקיות המנהל". או'קונור קבעה שמעשה החקיקה, מטיבו, אינו יכול להבטיח שכל קבוצה דתית, שתבקש לקבל עצמאות חינוכית, אכן תזכה במילוי בקשתה, ולכן אסור לאפשר עצמאות כזו אפילו לקבוצה אחת, בבחינת "כולם או אף אחד".⁵³

לעומתה כתב השופט סקאליה כי "חיזוי העתיד" שדרשה השופטת או'קונור איננו ראוי, שכן הוא חורג מתחום סמכותו של בית המשפט. לדעתו על בית המשפט לבחון את המקרה שלפניו, ולא להעריך מה יעשו הרשויות בעתיד. לשיטתו המשמעות של "חזקת תקינות המנהל" היא, שרשות מנהלית או שלטונית פועלת לפי החוק, והטוען טענה אחרת נדרש להביא ראיות מתאימות לכך. השופטת או'קונור קבעה לעומת זאת חזקה הפוכה: חזקה על המחוקק שהוא מפלה קבוצות אחרות, אלא אם כן יספק ערבויות לכך שלא יעשה כן. בכך ניכרת חשדנותה של השופטת או'קונור בכל הנוגע לשיקולים המנחים את המחוקק של מדינת ניו יורק, ואולי אף את השיקולים המנחים רשויות מחוקקות בכלל, חשדנות המאפיינת את הרשות השופטת לא רק בארצות הברית.

עם זאת, ניתן כאמור לטעון שעמדתה של השופטת או'קונור הציגה אפשרות נוספת למחוקק במדינת ניו יורק: אם יחוקק חוק המתיר לכל יחידה מוניציפלית עצמאית להגיש בקשה להפוך לאזור רישום חינוכי, יוכל, בשלב שני, לאשר בקשה כזו שיגיש הכפר קרית יואל. במובן זה, פסק דינה של השופטת או'קונור הוא פסק הדין היחיד המצליח להציג גם חלופה ריאלית, גם אם במחיר של סתירה לנורמה בסיסית במשפט האמריקני, המבקשת ליישב בין הצורך לטפל בילדי קרית יואל לבין דרישותיה של החוקה האמריקנית.

51 שם.

52 שם, בעמ' 742.

53 פרשת קרית יואל, שם, בעמ' 716.

6. התגובה האקדמית על פרשת קרית יואל – ניתוח ביקורתי

מאז הפסיקה בפרשת קרית יואל נעשו ניסיונות רבים לנתח את הנימוקים השונים לפסק הדין בהקשר היסטורי, משפטי ופוליטי. אחד מהם התמקד בדיון בערכים האנטי-דמוקרטיים שבבסיס האמונה הדתית של חסידי סאטמר והשפעתם על המגמה השלטת בחברה האמריקנית.⁵⁴ פיילר (Failer) מנתחת במחקרה את תפקידיהן של קבוצות מיעוט בחברה הטרוגנית, ודנה בהשפעותיה של ההכרעה בפרשת קרית יואל על התופעה של קבוצות מיעוט דתיות ברחבי ארצות הברית המנהלות אורח חיים אקסצנטרי, תוך שמירה על היבדלות כמעט מוחלטת.

היא מציינת, כי חברות אזרחיות (Civic Associations) אינן מהוות בהכרח קרקע פורייה לטיפוח הדמוקרטיה ולשימורה בכלל, ודמוקרטיה חוקתית כמו זו שבארצות הברית בפרט. הניסיון לשמר את ערכי הדמוקרטיה תוך התבססות על חוקה מעורפלת יחסית ונתונה לפרשנויות, מביא בהכרח לידי סתירות ולוגיות, בייחוד בשל מרקמה המגוון והייחודי של החברה האמריקנית. פיילר הדגישה את הצורך בחקירת תפקידן ומידת השפעתן של קבוצות מיעוט – כקבוצות המעוניינות לבודד את עצמן מהקהילה המורחבת – על הממשל החוקתי. היא מסכימה שלקבוצות מיעוט דתיות זכות קיום לגיטימית, אך לדעתה יש להגביל את פעילותן – בייחוד בתחום החינוך, ככל שמדובר בפעילות הנוגדת את ערכי הדמוקרטיה, באמצעות מניעת תמיכה כספית ציבורית ממוסדותיהן.⁵⁵

פיילר נדרשה לפרשת קרית יואל כמקרה מבחן למידת סובלנותו של הממשל החוקתי כלפי הצרכים המיוחדים והבעייתיים של קבוצות מיעוט דתיות. לדעתה הפעולות שנקטו כדי לסגל לבית הספר אופי ציבורי, נכשלו בשל אורח החיים של חסידי סאטמר, כקבוצה דתית קיצונית הכפופה בראש ובראשונה לחוקי הדת, ורק באופן משני וזניח יחסית – לחוקי הדמוקרטיה האמריקנית.⁵⁶ יתרה מזו, היא הוסיפה וטענה כי:

“[E]ven when they did make claims as citizens of New York or of the United States, they did so only to strengthen their separation from the larger community”.⁵⁷

Judith Lynn Failer, *The Draw and Drawbacks of Religious Enclaves in a Constitutional Democracy: Hasidic Public School in Kiryas Joel*, 72 IND. L.J. 383, 402 (1997) ⁵⁴

שם ⁵⁵

שם, בעמ' 390. ⁵⁶

שם ⁵⁷

פיילר העלתה בעיה נוספת, הנובעת מאופייה של הפעילות הדתית של קבוצת חסידי סאטמר, אופי הנוגד את ערכי הדמוקרטיה. כלומר לשיטתה לא די בכך שתמיכה כספית-ציבורית ודתית מעודדת העדפת קבוצה דתית אחת על פני קבוצות דתיות אחרות, שעשויות לבקש סיוע דומה, אלא שתמיכתה של מדינת ניו יורק באמצעות הענקת כוח פוליטי נותנת לגיטימציה לקיומה של קבוצה שסגנון החיים שלה אנטי-ליברלי ודוגל בערכים לא דמוקרטיים.

הטענות שהעלתה פיילר לדיון זכו לתגובה מצד סנפורד לוינסון (Levinson).⁵⁸ לוינסון ציין שפיילר עסקה במתן לגיטימיות לקבוצות מיעוט כגורם המעודד פעילות אקסצנטרית ובמקרים מסוימים אף פעילות אנטי-דמוקרטית. בקשר לפרשת קרית יואל הוא כתב כך:

“[T]he real question is not merely whether the state, under some circumstances, ‘can legitimately’ engage in such narrowing activities, but, rather, whether the liberal democratic state *must* do so, at least when dispensing ‘public’ education”.⁵⁹

לטענת לוינסון, מאחר שקבוצת סאטמר קיבלה אישור חוקי “לפרוש” מהקהילה הפוליטית והחברתית שאליה הייתה שייכת, כדי להקים את בית הספר הציבורי בקרית יואל, מיסוד בית ספר ציבורי השייך לקבוצה היה פעולה נוספת שקידמה את האוטונומיה שניתנה לקבוצה. הענקת מימון לבית הספר הציבורי הייתה, לדעתו, צעד מנוגד למדיניות ההתאמה לצרכים דתיים (accommodation) המשתמעת מהחוקה.⁶⁰ הבעיה האמיתית, גרס לוינסון, נעוצה באופייה של הפעילות האנטי-ליברלית (היבדלות) של בית הספר הנדון ושל ביתי ספר ציבוריים כמותו.

בדומה לפיילר, גם איירה לופו (Lupu) הציג עמדה השוללת מתן מימון ציבורי לחינוך בקרית יואל.⁶¹ לופו טען שבקהילה שבה הסמכות היא רבנית והחוק הדתי הוא עליון, עירוב התפקידים הדתיים והאזרחיים מביא בהכרח לידי שליטה דתית בכל

Sanford Levinson, *On Political Boundary Lines, Multiculturalism, and the Liberal State*, 72 IND. L.J. 403 (1997).⁵⁸

שם, בעמ' 407.⁵⁹

שם, בעמ' 413. בלשונו של לוינסון: “If one believes in cultural diversity, multiculturalism, or cultural pluralism, then one has to accept the fact that some people – and organized communities – are living lives that one finds deficient, and that the vagaries of law, including the way that political boundary lines have been drawn in the past, may help to preserve these ways of life”⁶⁰

.Ira C. Lupu, *Uncovering the Village of Kiryas Joel*, 96 COLUM. L. REV. 104 (1996).⁶¹

תחומי החיים הציבוריים.⁶² לדעתו, גם אם נורמות פוליטיות וחברתיות אינן מתנגשות בדרישות החוקה, חריגות מהן יישמשו אותן אזהרה לכלל החברה על הסכנות הגלומות בחריגות אלה, סכנות של דיכוי ואי-שוויון שהחוקה מנסה למנוע.⁶³

השאלה הנשאלת היא אם ראוי למנוע מקבוצה דתית כחסידים סאטמר מימון ממשלתי למטרות ניטרליות לחלוטין, בשל אמונתה בערכים הנתפסים כאנטי-דמוקרטיים. לא ברור כיצד הסיק לופו שהפעילות החינוכית שהוצעה בבית הספר מנוגדת לנורמות הפוליטיות והחברתיות המקובלות בתקופתה. דומה שהוא בחר לטשטש את הגבולות שנשמרו באדיקות ואת ההבדלים הברורים בין האידיאולוגיה והפעילות במסגרת הדתית של הכפר לבין הפעילות החינוכית-לימודית שנערכה בבית הספר הציבורי. הואיל והוא טען שלא הוצגה בבית המשפט עדות לכך שקהילת החסידים בקרית יואל אכן עודדה או יצרה בבית הספר הציבורי מצב של אפליה על בסיס גזע, מין או אמונה דתית, לופו עסק כאן באפשרות של אפליה בעתיד. הוא העלה, ובצדק, את החובה המשתמעת ממתן מימון ממשלתי למוסד ציבורי, חובה המוטלת על כתפיה של מועצת החינוך של בית הספר הציבורי לשמר את אופיו החילוני-ציבורי של בית הספר, ועם זאת להימנע מאפליה על בסיס זה או אחר. אולם הוא הניח, בלא כל בסיס ריאלי, שאפליה מעין זו אכן תתרחש, אף שבית הספר שהוקם בתחומי הכפר היה בעל סממנים ציבוריים-חילוניים מובהקים.

אכלוס בית הספר בילדי הכפר ובילדי כפרים סמוכים היה קשור לחוסר רצונם של התושבים האחרים באזור, שאינם משתייכים למיעוט זה, לשלוח את ילדיהם לבית הספר, שהוקם בגבולות הכפר. הם גם לא נזקקו לשירותיו של בית הספר מאחר שילדיהם קיבלו טיפול וחינוך ההולם את צורכיהם בבית הספר הציבורי של מונרו-וודברי. לפיכך קבוצת המיעוט לא השתמשה לרעה ולא הצהירה על כוונה להשתמש לרעה בצורה כלשהי ב"כוח הפוליטי", שהוענק לה על ידי המדינה. למעשה, ההפך הוא הנכון, בית הספר הציבורי שהוקם בקרית יואל לא נפל מהסטנדרטים המקובלים בבתי ספר ציבוריים "רגילים", מאחר שהסאטמרים דאגו לשוות לו אופי ציבורי מובהק.⁶⁴

עם זאת, לופו הוסיף וטען שדרך יצירת אזורי החינוך מעודדת ומגבירה את יכולותיהן של קבוצות קטנות להתנתק מהערכים האמריקניים המרכזיים. הנטייה להתנתק וליצור עולם מוגן היא בעצם בריחה מהרוב העוין. יכולת זו להימלט מאפשרת לרוב למצוא צידוקים למדיניות האפליה שלו.⁶⁵

62 שם, בעמ' 111.

63 שם, בעמ' 112.

64 שם, בעמ' 110.

65 שם, בעמ' 116.

לופו הציג במאמרו שני טיעונים שאינם עולים בקנה אחד. מחד גיסא, הוא סבור שהענקת מימון ציבורי, שממנו משתמעת צבירת כוח פוליטי, מחייבת את קבוצת המיעוט להישמר מאפליה, ומאידך גיסא, הוא סבור שסיפוק צרכיה של קבוצת המיעוט מסייעת ביצירת היבדלות בעייתית ובלתי רצויה. כך בחר לופו להתעלם מהיתרונות הטמונים בעקרון ההתאמה, המשמר את צביון הייחודי של קבוצת מיעוט תוך הקפדה על הכללתן בחיים הציבוריים, שהזרם המרכזי בחברה האמריקנית מציע.

לאבנר גרין (Greene), נקודת ראות שונה בעניין מעמדם של הסאטמרים כקבוצת מיעוט דתית בחברה האמריקנית ההטרוגנית. גרין טען כי:

“The American constitutional order is best understood as adopting version of 'permeable sovereignty' that allows homogenous nomic communities to exercise public as well as private power, provided that the communities exercise public power in a constitutional fashion [...] But if we allow such communities to take the reins of public power, it is proper to insist that they comply with the rules governing the public arena”.⁶⁶

למעשה, גרין הציע גישה שלפיה בחברה הטרוגנית כארצות הברית, טבעי שהמדינה תעניק סמכות פוליטית-ציבורית לקבוצות מיעוט, שכן הן מהוות חלק בלתי נפרד מהמרקם החברתי. עם זאת, הכוח הפוליטי לא יינתן בכל מצב ולכל מטרה, והשימוש בו ייעשה לפי הכללים והחוקים של הרוב. עם זאת, אין משמעות הדבר שחינוך ציבורי בכל גוון אחר יהיה בהכרח פסול. טבעי שקבוצות מיעוט בעלות דפוסי התנהגות וסדרי עדיפויות שונים מהרגיל יעצבו את בתי הספר הציבוריים השייכים לקהילותיהן בצורות שונות מהרגיל. כל עוד הן אינן מחללות את העקרונות החוקתיים, המוענקים על ידי המדינה לכל אחד מאזרחיה, השוני המדובר אינו מהווה בעיה המצריכה פתרון, אלא יכולת הסתגלות לשונה ולאחר.

גרין דן בהרחבה במושג ה"יציאה החלקית" (partial exit). הוא ציין שהסאטמרים אמנם חיים על פי חוקים שעל פי השקפתם נמצאים מעל לחוקה האמריקנית – חוקי הדת – אך רצונם להשתמש בסמכות פוליטית, והאסטרטגיה שנקטו כדי להשיג סמכות זו, מעידים שהניתוק שלהם אינו מוחלט כלל.

⁶⁶ Greene, לעיל ה"ש 17, בעמ' 4.

“The objection [to separatist communities exercising public power] is based on a fear that the communities will not play by the rules, that instead they will find either overt or covert means of using public power toward unconstitutional ends”.⁶⁷

השופטים שתמכו בהפסקת המימון לבית הספר של קרית יואל הסכימו אף הם שנעשה ניסיון של ממש לסגל לבית הספר אופי ציבורי-ניטרלי, וכי לא נמצאו בו סממנים דתיים כלשהם. יתר על כן, לא התבצעה בו כל פעילות דתית או המקדמת את האינטרסים הדתיים של הסאטמרים. גרין סבר שתוצאת פסק הדין שניתן בפרשת קריית יואל נובעת מכך שמדובר בתקדים, אולם מדובר בצירוף של אירועים, שאינם מפרים כשלעצמם את פסקת המיסוד:

“[I]f the law establishing the Kiryas Joel Village School District had been the second, or fifth, or fiftieth, in a series of special laws establishing small school districts for homogeneous communities that had existed other settings, it would be easier to see that the legislature had responded to exit rather than created it. And if the Satmars had lobbied the state legislature for a special school district immediately upon incorporating as a village, rather than first trying to send their handicapped children to the heterogeneous county schools, then again it would be easier to see that the legislature had responded to exit rather than created it”.⁶⁸

לעומת הטיעונים שהעלה לופו במאמרו, גרין סבור שהיטמעות (רעיון "כור ההיתוך") אינה ערך עליון, ואין בכוחה לשרת את הצרכים המגוונים של החברה האמריקנית ההטרוגנית מטבעה. ההיפך המוחלט מהיטמעות – היבדלות – חשוב לא פחות לשימור מאזן הכוחות הפועלים בחברה האמריקנית.⁶⁹

מרתה מיינו (Minow) קבעה שמניעת המימון מבית הספר הציבורי של קרית יואל הפלתה את הסאטמרים בשל דתם. במצב הנוכחי – כפי שהוא מוגדר בפסק הדין של השופטים בפרשת קרית יואל – יהיה על מיעוט דתי מעין זה לוותר על צביונו

67 שם, בעמ' 17.

68 שם, בעמ' 40.

69 שם, בעמ' 170.

הייחודי, ולהתערות לחלוטין במגמה החברתית השלטת בארצות הברית, כדי להשתתף ולו באופן חלקי בחיים הציבוריים (ולהשתמש, למשל, בסמכות ציבורית-פוליטית המוענקת על ידי המדינה להשגת אמצעי חינוך מיוחד). מיינו כתבה כך:

“Special education entitlements are assured to every child who needs them. To get them, how much must the Satmar parents give up?”.⁷⁰

כאמור, השופט סקאליה תקף בחריפות את חוסר יכולתם של שופטי הרוב להבחין בין אילוצים דתיים ובין הסממנים התרבותיים הנובעים מהם. נקודה בעייתית זו קיבלה התייחסות בדברי הביקורת על פסק הדין. אליסון ווילר (Wheeler) כתבה בהקשר זה:

“Behind the Justices’ reluctance to explore the nature of the Satmar children’s difficulties exists a longstanding problem with defining religion as it is used in the First Amendment, and more generally with distinguishing culture from religion”.⁷¹

למעשה, בפרשת קרית יואל נאמר במפורש שהילדים לא הצליחו להיטמע במסגרת החינוכית-חברתית שהוצעה להם בבית הספר הציבורי של מונרו-וודברי, בשל הופעתם החיצונית הנבדלת והתנהגותם יוצאת הדופן:

“[T]he students’ differences were not so much an essential part of their religion as merely an accompaniment of their religious beliefs”.⁷²

אלה הם אפוא סממנים תרבותיים שמקורם בהשתייכות הדתית של הילדים. עם זאת, חוקי הדת של הסאטמרים אינם אוסרים התערות בקרב אוכלוסייה שאינה משתייכת לקהילה. חסידי סטמאר הסבירו שצורת חייהם נועדה למנוע היטמעות בסביבתם ולסייע לחברי קהילתם לשמר את אמונתם ואת ערכיהם התרבותיים והדתיים.⁷³ השוני של הילדים עשוי להיות מתואר כשוני אתני או תרבותי, ולא בהכרח כשוני הנובע מדתם הייחודית.

⁷⁰ Minow, לעיל ה"ש 17, בעמ' 16.

⁷¹ Wheeler, לעיל ה"ש 17, בעמ' 239.

⁷² Van Der Laan, לעיל ה"ש 17, בעמ' 1353.

⁷³ Wheeler, לעיל ה"ש 17, בעמ' 242.

בפרשת קרית יואל הסתמן חוסר איזון בין שני הכוחות הטבעיים הפועלים בבסיסה של החוקה האמריקנית ובבסיס המסורת המשפטית-פוליטית-חברתית בארצות הברית. מחד גיסא, ארצות הברית היא כר לגידול חברה הומוגנית הנתונה במהלכה של אינטגרציה תמידית. מאידך גיסא, ארצות הברית היא מדינה המאפשרת לאזרחיה לשמר מאפיינים ייחודיים ולטפח שונות דתית, תרבותית וחברתית. יתרה מזו, זוהי מדינה בעלת מסורת משפטית מפותחת, ומעוגנת בשרת החיים, המאצילה כוח וסמכות פוליטית-ציבורית לקבוצות מיעוט דתיות, אתניות ואחרות, שהן חלק בלתי נפרד מטיפוח מגוון חברתי.

7. מקומו של עקרון טובת הילד בדיון

השופטת א'קונור פתחה את פסק דינה במשפט זה: "The question at the heart of this case is: What may the government do, consistently with the Establishment Clause, to accommodate people's religious beliefs?"⁷⁴ במשפט זה יש כדי להצביע על אחת מחולשותיו המרכזיות של פסק הדין – והיא שאלת טובת הילד. בלב הפרשה עמדו כמה עשרות ילדים בעלי צרכים מיוחדים, שטולטלו שנים בין מסגרות חינוכיות בלתי הולמות. שאלה זו לא תפסה את המקום הראוי לה בדעת הרוב, ונדחתה הצדה לטובת שאלות חוקתיות עקרוניות. בספרו, "הזכות לחינוך", נדרש רבין לפסיקה אמריקנית מוקדמת יותר, שמאפייניה דומים. בדונו בנושא "הזכות להשפיע על תכני החינוך של קבוצות מיעוט", הוא בחן את הפסיקה בפרשת יודר⁷⁵ משנת 1972. הוא הצביע על האיזון שנערך בפסק דין זה היה בין אינטרס המדינה "כפי שבא לידי ביטוי בחוקי חינוך החובה של המדינה", לבין חופש הדת, במובנו הרחב, "זכותם של בני הכת האמיש לקבוע את דתם, ולשמר את אורח חייהם". רבין ציין שהשופט דוגלאס (Douglas) חלק על איזון עקרוני זה, שאותו פירש כאיזון בין אינטרס המדינה לבין זכותם של הורים לקבוע את אופי חינוך ילדיהם. הוא הדגיש שהיה צריך להתחשב גם בזכותו של הילד, ולא רק בזכות ההורים ובכוחה של המדינה. יצוין שהשופט דוגלאס הצטרף לדעת הרוב, אך היה חלוק עליה בזיהוי בעלי האינטרסים הרלוונטיים למחלוקת.⁷⁶ רבין הפנה בהקשר זה לפסיקה מוקדמת עוד יותר של בית המשפט העליון האמריקני,

⁷⁴ פרשת קרית יואל, לעיל ה"ש 1, בעמ' 712.

⁷⁵ פרשת יודר, לעיל ה"ש 20; לניתוח פסק הדין ראו: רבין, לעיל ה"ש 17, בעמ' 231–233; ראו גם: בנימין נויברגר, לעיל ה"ש 20; Norman Prance, *The Amish and Compulsory School Attendance: Recent Developments*, 1971 WASH. L. REV. 832.

⁷⁶ יצוין שבתשובה לטענתו של השופט דוגלאס, טען נשיא בית המשפט העליון וורן בורגר (Burger) מחבר דעת הרוב בפסק הדין, כי אין לפרש את עמדת הרוב כמתעלמת מטובת הילדים, ושהיבט זה לא נדון משום שלא היה בבסיס המחלוקת. פרשת יודר, לעיל ה"ש 20, בעמ' 231.

עניין *Prince V. Massachusetts*, משנת 1944. בפסיקה זו קבע בית המשפט כי זכותם של הורים, השייכים לקבוצות מיעוט, לקבל החלטות בנוגע לחינוך ילדיהם, איננה זכות מוחלטת, וכי המדינה רשאית להתערב בשיקול דעתם, אם הדבר נחוץ לצורך הגנה על הילד.⁷⁷

מעניין להיווכח שעקרון טובת הילד, שהוכר על ידי בית המשפט העליון האמריקני עוד בשנת 1944, והוזכר בפסיקה משנת 1972 כעיקרון שיש להתחשב בו, נדחק במידת מה לשוליים בפרשת **קרית יואל**, כעשרים שנה לאחר מכן.

מכל האמור לעיל אין להסיק ששאלת טובתם של ילדי הקהילה, הזקוקים לחינוך מיוחד, לא זכתה לתשומת הלב הראויה במהלך השתלשלות העניינים. כפי שראינו, גורמים רבים היו מעורבים בניסיונות למצוא פתרון להיעדרה של מסגרת חינוכית מתאימה לילדים. מאחורי היוזמה ליצור אזור רישום נפרד עמדו הוריהם של ילדים בעלי צרכים מיוחדים מקרית יואל, שרצו מסגרת חינוכית שתתאים לצורכי ילדיהם.⁷⁸ יתרה מזו, הורי הילדים ונציגי הקהילה הסכימו להקמתו של בית ספר ציבורי בתוך תחומי הכפר, שסממניו חילוניים מובהקים ובלבד שילדיהם יזכו בחינוך מתאים. בנוסף, לאורך התהליך נציגי רשות החינוך של מחוז מונרו-וודברי היו קשובים למצוקת ילדי סאטמר. הם הצטרפו לנציגי הקהילה ותמכו בתהליך שהביא לחקיקתו של פרק 748, בטענה שיש לחוקק את החוק מטעמים מעשיים וערכיים כאחד. במישור המעשי גרידא, רשות החינוך המחוזית קיבלה בברכה את ההזדמנות להסיר מעליה את האחריות לחינוכם של ילדי החינוך המיוחד של קהילת קרית יואל, ולשים קץ לוויכוח המתמשך שלה עם אנשי הקהילה בעניין האופן שבו ראוי לחנך אותם. במובן הערכי, נבע הדבר ככל הנראה מכך שנציגי המחוז הגיעו לכלל מסקנה, לאחר שנים של ניסיונות לשלב את הילדים מקהילת סאטמר בבית הספר המחוזי הכללי ולגשר על פני הפערים התרבותיים, שאזור רישום נפרד יהיה הדרך הטובה ביותר להתמודד עם ההבדלים התרבותיים הללו.

לדעת סטולצנברג גם רבים מן המחוקקים בניו יורק, שתמכו בחוק, עשו כך בין היתר משיקול טובת הילדים. לשיטתה, אין לטעון שמטרתם בהצבעה הייתה לקבל תמיכה פוליטית מצד חסידי סאטמר. חלקם הצביעו בעד חקיקת החוק גם משום שחשו אמפתיה אמיתית לסבלם של הילדים ולסבלה של הקהילה.⁷⁹ להתרשמותה

⁷⁷ Prince v. Commonwealth of Massachusetts, 321 U.S. 158 (1944); לניתוח פסק הדין ראו: רבין, לעיל ה"ש 17, בעמ' 233; עקרון טובת הילד גם קיבל ביטוי בפרשת **בראון**, Brown v. Board of Education of Topeka, 349 U.S. 294 (1955); ראו: רבין, לעיל ה"ש 17, בעמ' 282-288; ראו דוגמה לביטוי במשפט הישראלי את דברי השופטים העליונים שמגר, שטרסברג-כהן, אור, מצא וזמיר בנושא, בעיקר מול עקרון זכויות הילד, בע"א 2266/93 **פלונים נ' אלמוני**, פ"ד מט(1) 221 (1995).

⁷⁸ Stolzenberg, לעיל ה"ש 17, בעמ' 2.

⁷⁹ לחיזוק טענתה ציטטה סטולצנברג מתוך אחד התזכירים שהוגשו למושל אז, ובו נכתב: "The

של סטולצנברג בדבר כנות כוונותיו של המחוקק הניו יורקי ניתן למצוא תמיכה בפסק דינו של השופט סוטר, שכתב בהקשר זה כי: "כל נחשוד במניעיו של המחוקק [...] לבטח התכוון להתחשב באורח חיי קהילת סאטמר בלי להפר את פסקת המיסוד" (תרגום שלי – א.ג.).⁸⁰

דומה שלהבדיל מרגישותם של ההורים והמחוקק למצוקת ילדי קהילת קרית יואל, שופטי בית המשפט העליון שדנו במקרה, ואף חלק מן המלומדים אשר ניתחו את פסיקתם, היו קשובים פחות לעקרון טובת הילד. מניתוח פסק הדין עולה שההחלטה שהתקבלה, שלא להעניק מימון לבית הספר הציבורי, אמנם התקבלה ברוב של שישה שופטים, אך אלה היו חלוקים בדעותיהם באשר לסיבות הלגיטימיות להפסקת המימון. כפי שצוין, אלמלא התוצאה האחידה של ארבעת פסקי הדין של שופטי הרוב, ניתן היה לראות בהם ארבע פסיקות נבדלות. מצב זה מצביע על אי-יכולתו של הרוב לגבש קו מחשבה עקיב ואחיד, ועל ניסיונם של שופטי הרוב להיאחז בפרטים שוליים יחסית כדי לספק נימוקים לפסק דינם. יתרה מזו, נראה שהסוגיה המרכזית בעתירה – טובתם של הילדים – לא זכתה למקום הראוי לה. הדיון של ששת שופטי הרוב התמקד בעיקר בקונפליקט בין התיקון הראשון לתיקון הארבעה עשר, ואילו הפתרונות שהוצעו לבעיית המשאבים החינוכיים-לימודיים של הילדים החרגים לא היו מספקים ורלוונטיים דיים להתמודדות עם הסוגיה.

כזה, לדוגמה, היה פתרונו של השופט סוטר למצוקת החינוך המיוחד, לאחר שתקף בחומרה רבה את החלטת רשויות החקיקה של מדינת ניו יורק לכונן אזור רישום נפרד לקהילת קרית יואל. הוא הציע פתרון של הפרדה "לכאורה": הקמת בית ספר ניטרלי דו-לשוני ודו-תרבותי באתר ניטרלי, שיכול להיות סמוך לבית הספר הדתי של הקהילה, ויופעל על ידי רשויות החינוך של המחוז. מבין השיטין עולה כאן הצעה מדהימה: להקים בית ספר נפרד (כלומר סמוך גיאוגרפית לכפר, ופועל באנגלית וביידיש כאחד, באופן שברור שישמש כמעט רק את חסידי סאטמר ויהודים חרדים אחרים), אך בחסותה המנהלית של מועצת החינוך של מחוז מונרו.⁸¹

שלא כמו עמיתיו לדעת הרוב, השופט סטיבנס כתב דעת יחיד שבה, לא התעלם מהצורך למצוא פתרון אמיתי לילדים. הפתרון שהציע היה יצירתי לא פחות, להפוך את ילדי קרית יואל לשפני ניסיון של החינוך הליברלי-סובלני. הכוונה הייתה בוודאי טובה: ללמד את ילדי בתי הספר הציבוריים במחוז מונרו לגלות סובלנות ופתיחות

Bill represents a legislative response to [the Problem of not being able to provide special needs education in the community's private schools] by providing a mechanism through which students will not have to sacrifice their religious traditions in order to receive the services which are available to handicapped students throughout the state". שם, בעמ' 14.

80 פרשת קרית יואל, לעיל ה"ש 1, בעמ' 708.

81 שם, בעמ' 707.

לתרבותו של האחר. אלא שההצעה מוכיחה אטימות למצב הדברים לאשורו או ניתוק מן המציאות. בית המשפט התבקש לסייע במציאת פתרון שיאפשר לילדים חריגים להשתלב במסגרת חינוכית המתאימה לצורכיהם המיוחדים, ובמקום זאת הציע להטיל עליהם להיות חוד החנית במאבק לחינוך לסובלנות. השופט סטיבנס טען עוד כי אין "לבודד" את הילדים ולהותיר אותם בדלת אמותיה של הקהילה שלהם, ויש לעודד אותם להשתלב בחברה הכללית. על עמדה זו נמתחה ביקורת על ידי אחד ממבקרי פסק הדין, שטען ששילוב הילדים בחברה הכללית לא יפתור את הקושי היומיומי הכרוך בהתמודדות עם סביבה לא מוכרת ועוינת.⁸² סביר להניח אפוא שהפתרון שהציע השופט סטיבנס בדבר החדרת סובלנות דתית ותרבותית אצל חבריהם לכיתה במונרו-וודברי לא היה עומד במבחן המציאות.

כאמור, גם חלק מן החוקרים, שניתוחיהם הובאו לעיל, היו קשובים פחות לשאלת טובת הילד. הן פיילר הן לוינסון בחרו להתעלם מההיבט החשוב של גורל הילדים החריגים בכפר. פתיחת בית ספר ציבורי, שבו לומדים רק ילדים מקרית יואל וילדים חסידים מכפרים סמוכים, אךן נותנת להורים סמכות כמעט בלעדית לקבוע את חינוכם ואת מידת החשיפה שלהם לתופעות חברתיות שמחוץ לתחומי הכפר. עם זאת, יש לזכור שילדים אלה זקוקים לסביבה תומכת ורגישה לצורכיהם דווקא משום שהם מתקשים. סביבה חברתית ותרבותית מוכרת להם היא אפוא הכרחית. זאת ועוד, אמנם אורח החיים הסאטמרי מבוסס בין השאר על ערכים הנתפסים בעיני המשפט והחוק האמריקני כאנטי-דמוקרטיים, אולם חשוב לציין שבית הספר הציבורי לא עסק כלל בהקניית ערכים אלה לתלמידים, שכן כל תכנית הלימודים הייתה ניטרלית לחלוטין, והורכבה ממקצועות חילוניים בלבד.

לעומתם, היו חוקרים ששקלו גם את טובת הילד בתוך הסבך החוקתי שיצר התיקון הראשון לחוקה בעניין מקומה של הדת במערכת החינוך. ווילר הדגישה במאמרה שהשוני של ילדי סאטמר עשוי להיות מתואר כשוני אתני, ולא דווקא דתי. בכך היא פתחה פתח להתחשבות בטובת הילד, ועקפה למעשה את התיקון הראשון. לשיטתה, מטרת המימון שניתן לבית הספר הציבורי הייתה להגן על הילדים – הסובלים גם כך מקשיים רגשיים, מבעיית התמצאות במרחב ומתחושת שונות בראש ובראשונה בשל היותם חריגים – מפני טראומה רגשית נוספת הנובעת משליחתם לבית ספר שיש בו אווירה חברתית ותרבותית שונה בתכלית מזאת המוכרת להם. שונות – בין שהיא דתית, אתנית או תרבותית – מצריכה טיפול מתאים. אין זה כורח המציאות, שעל ידי סיפוק הצרכים הייחודיים של הסאטמרים תשרת המדינה את האינטרסים הדתיים שלהם. אין מדובר כאן באפליה על בסיס דתי, אלא בסובלנות וברגישות כלפי ילדים בעלי צרכים מיוחדים, המשתייכים במקרה זה למיעוט דתי מצומצם ובעל כוח פוליטי מוגבל. כפי שברור ומעוגן בחוק, ילדים בעלי צרכים

⁸² Van Der Laan, לעיל ה"ש 17, בעמ' 1348.

מיוחדים זכאים לחינוך מיוחד התואם את צורכיהם המסוימים, מאחר שדתם מבדילה אותם מילדים אחרים גם מבחינה תרבותית וחברתית. לדעתה של ווילר חשוב לציין כ"י:

“By making it easier for parents to send their children to public schools, the Satmar might suffer from an infusion of secularism when those children brought secular teachings back into the community. This concern fits with a theme of Establishment Clause jurisprudence: the clause is meant to protect religion from the state as much as the state from religion”.⁸³

המלומדת מיינו, אף היא, עסקה בשאלת טובתם של הילדים. בהקשר זה היא הוסיפה למשוואה את נקודת הראות של קבוצת המיעוט. לדעתה, אם הסוגיה העומדת במרכז הדיון היא טובת הילדים והענקת חינוך ההולם את צורכיהם השכליים, הנפשיים והתרבותיים, אזי נדרשת גם מידת מה של הפרדה, אשר תספק הגנה נפשית וחברתית לילדים בעלי צרכים מיוחדים, ותמנע מהם את הטרואמה שחוו, שעה שנשלחו לבית הספר הציבורי של מחוז מונרו-וודברי. יש להבחין בין התנאים הנדרשים על פי חוק כאשר מדובר בבתי ספר ציבוריים המקבלים מימון מהמדינה (שאותם מילאו הסאטמרים בקפידה בעת הקמת בית הספר הציבורי בשטחי הכפר), לבין אידיאל "כור ההיתוך", שאינו מעוגן בחוק ויישומו כאן יביא לשליחתם המאווצת של ילדים בעלי קשיים מיוחדים מלכתחילה, למערכת חינוכית אשר לא רק תנציח את השונות שלהם, אלא גם תאבד ממידת היעילות שלה כמערכת חינוכית-טיפולית לילדים כמותם.⁸⁴

גריין, בדומה למשפטנים אחרים, ניתח במאמרו את המתח המשתקף בפרשת קרית יואל בין חופש הדת לבין החופש מדת. אולם לאחר שניתח את שתי המגמות החברתיות המנוגדות, הוא בחר להציב את טובת הילדים במרכז הדיון ובראש סדר העדיפויות. גריין טען שבמקרים כגון פרשת קרית יואל מתבקשת הפרדה בין מטרת המחוקקים בעת חקיקת החוק, ובין הידע שהיה ברשותם על אודות קבוצת המיעוט העומדת במרכז החוק. העובדה ששלטונות מדינת ניו יורק ידעו כי הקהילה של חסידי סאטמר היא קבוצה דתית, אינה מעידה על בעייתיות כלשהי, שכן הזהות הדתית של הקבוצה אינה הסיבה להענקת הסיוע, אלא הצרכים המיוחדים של הילדים החריגים בקבוצה; פרק 748 לא נועד לקדם את הפעילות הדתית של הקבוצה, אלא את חינוכם

⁸³ Wheeler, לעיל ה"ש 17, בעמ' 244.

⁸⁴ Minow, לעיל ה"ש 17, בעמ' 23.

של הילדים החריגים, אשר בשל שונותם התרבותית (הנובעת מהזיקה הדתית הייחודית שלהם) נזקקו לתנאים מיוחדים.⁸⁵

8. סיכום

לאחר הפסיקה משנת 1994, ניסו נציגי קהילת קרית יואל "להכשיר" את חוקיותו של אזור הרישום העצמאי. בהתעלמם מן העקרונות הסותרים שבפסק הדין, הם התמקדו בהגדרת הניטרליות כעקרון בוחן ליחס בלתי מפלה, מתן הזדמנות שווה ו"התאמות" לקבוצות בעלות מאפיינים מיוחדים.⁸⁶ המחוקק הניו יורקי אכן מיהר לחוקק חקיקה חדשה, שהתבססה על העיקרון שלפיו כל קהילה מקומית שעומדת בקריטריונים ניטרליים מסוימים, תוכל לזכות באזור רישום עצמאי משלה. אולם גם חקיקה זו נתקפה בטענת אי-חוקתיות בבית המשפט המדינתי בניו יורק, על בסיס הטענה שביסוד אופייה הכללי לכאורה, נותרה בה אותה כוונה פסולה: לשרת את קהילת קרית יואל ואותה בלבד.⁸⁷

שלוש פעמים חוקק המחוקק במדינת ניו יורק חוקים חדשים כדי שיעלו בקנה אחד עם הדרישה לחקיקת חוק כללי, ניטרלי, שאינו "תפור על פי מידותיה" של קהילת הכפר, אך עדיין יאפשר לה להקים אזור רישום עצמאי, החופף את גבולות הכפר. פעמיים בוטלו החוקים על ידי בית המשפט המדינתי בניו יורק בטענה שהם מפרים את "פסקת המיסוד".⁸⁸ לבסוף, ב-2001, פסק בית המשפט של מדינת ניו יורק שהחקיקה עומדת במבחן החוקה, והותירה על כנה, ולא הוגש ערעור על קביעתו לערכאה גבוהה יותר.⁸⁹

המתח בין "פסקת המיסוד" לבין "פסקת חופש הפולחן" שבתיקון הראשון לחוקה האמריקנית, נועד להבטיח החלטות שקולות ומבוקרות בתחום חיי הדת ומדיניות הדת.⁹⁰ עם זאת, פסק הדין בפרשת קרית יואל נטרל את כוונתם זו של האבות המייסדים: "[T]he Protestant emphasis on individual faith as the

⁸⁵ Greene, לעיל ה"ש 17, בעמ' 55.

⁸⁶ Stolzenberg, לעיל ה"ש 17, בעמ' 53: "[T]hey focused on its definition of neutrality as a principle of nondiscriminatory treatment sanctioning equal opportunity accommodations of group separatism".

⁸⁷ שם, בעמ' 54; 1000 N.Y.S.2d 625 (1995), 644 Misc.2d 164 (1995). Grumet v. Cuomo. עניין זה נודע בכינוי "פרשת קרית יואל II".

⁸⁸ שם; 697 N.Y.S.2d 66 (1999), 720 N.E.2d 93 (1999), 677 N.Y.2d 93 (1999). Grumet v. Pataki. עניין זה נודע בכינוי "פרשת קרית יואל III".

⁸⁹ Stolzenberg, לעיל ה"ש 17, בעמ' 54.

⁹⁰ Derek, לעיל ה"ש 17, 258.

”bedrock of religious integrity⁹¹. בניסיונם לפרש את כוונתם של מנסחי החוקה, נכשלו שופטי בית המשפט העליון באיתור ”דרך המלך”. הם בחרו דרך פעולה נוחה יותר לטווח קצר, אך מסוכנת לטווח הארוך. כנראה, שפסקי דין דומים בעתיד ינשלו בני מיעוטים דתיים מכוח פוליטי-ציבורי, וייפגעו בזכויות בסיסיות כגון הזכות לחינוך של אוכלוסיות חלשות. כך עלול להיסתם הגולל על האינטגרציה החלקית, לכל הפחות, של בני מיעוטים אלה בחיים הציבוריים בארצות הברית.

בפרשת קרית יואל נדרש בית המשפט לקבוע אם בית הספר הציבורי שהוקם הוא מוסד ניטרלי לחלוטין, שאינו מקדם את האינטרסים של דת מסוימת, במקרה זה זרם שמרני וקיצוני ביהדות, כמו גם את הפעילות הדתית של חסידי סאטמר. החלטתו של בית המשפט שמימון בית הספר הציבורי מכספי המדינה מקדם את הפעילות הדתית ואת האינטרסים הדתיים של בני הכפר נבעה מניתוח הרקע ההיסטורי הייחודי של מקרה זה בלבד, אך לא מניתוח הרקע ההיסטורי הכללי בפסיקות מסוג זה שמטרתן לסייע לקבוצות מיעוט אלה או אחרות. כמו כן, הנסיבות יוצאות הדופן, העובדה שהמחוקק של מדינת ניו יורק חוקק חוק ספציפי שאפשר את הקמת בית הספר הציבורי המסוים, היטו את ההכרעה לשלילת המימון.

אולם בית המשפט לא ייחס משקל מספיק לצורך למצוא פתרון הולם לילדים בעלי צרכים מיוחדים בכפר. החוק שחוקקה מדינת ניו יורק נועד, בראש ובראשונה, לספק אמצעי חינוך לילדים חריגים בקרית יואל ובסביבתה. לפיכך, טען ההיסטוריון ליאונרד לוי, המניע שהדריך את המחוקק היה תרבותי ולא דתי, ומשום כך מותר ולא פסול.⁹² בית המשפט הפך את המקרה לדיון בסוגיה של הפרדת דת ומדינה, שלהערכתו של פרופסור לוי אינה הסוגיה המרכזית במקרה זה.⁹³

מפסק הדין עולה שלדעת רוב השופטים, אף על פי שנעשה ניסיון של ממש להקים מוסד חינוכי בעל צביון חילוני, ולסגל לבית הספר אופי ניטרלי, במתן מימון לבית הספר השתתפה מדינת ניו יורק בקידום פעילות בעלת צביון דתי ובתמיכה בה. בית הספר, שלמדו בו ילדי קהילת סאטמר, ושהוקם בתחומי הכפר – עסק, להערכתם, גם בקידום הפעילות הדתית הייחודית לבני הקהילה. בית המשפט, מפי השופט סוטר, קבע כי:

“The Act brought about a 'fusion of governmental and religious functions' by delegating 'important, discretionary

⁹¹ Boyarin, לעיל ה"ש 17, בעמ' 1542.

⁹² Levy, לעיל ה"ש 17, בעמ' 256.

⁹³ שם, בעמ' 252. בלשונו של לוי: “The question was whether the state may create a secular school district that coincided with the boundary lines of a village to teach the learning disabled of the village. Religion was irrelevant, but the case became a cause célèbre as one that posed a major church-state issue”

governmental powers' to religious bodies, thus impermissibly entangling government and religion".⁹⁴

פרשת קרית יואל ממחישה את האמרה המשפטית: "Hard Cases Make Bad Law".⁹⁵ פלג שמשקלו הפוליטי והציבורי בחיים הציבוריים של ארצות הברית זניח לחלוטין, הוצג בדעת הרוב כגורם חשוב ורב עוצמה. שופט המיעוט סקאליה מצא לנכון להתריס כך:

"The Grand Rebbe would be astounded to learn that, after escaping brutal persecution and coming to America with the modest hope of religious toleration for their ascetic form of Judaism, the Satmar had become so powerful, so closely allied with Mammon, as to have become an 'establishment' of the Empire State".⁹⁶

אמרתו זו של השופט סקאליה היא מחאה על היחלצותו של בית המשפט, והשופט סוטר בראשו, להגן על האומה האמריקנית מפני סכנה, שאיננה אורבת לה כלל כמו הייתה יוצאת להגן על פיל מפני נמלה טורדנית.

אבל פרשת קרית יואל מציעה לנו גם הסתכלות אחרת, המתמקדת לא בתוצאה אלא בתהליך: במחול העדין שבין הרשות המחוקקת לרשות השופטת. הנה, מדינה ממדינות ארצות הברית מחוקקת חוק; בית המשפט העליון הפדרלי פוסל אותו, וקובע שהוא מנוגד לחוקה; המדינה מחוקקת חוק אחר, ומוצאת פתרון אחר; בית המשפט פוסל גם את הפתרון הזה; המדינה מחוקקת בפעם השלישית, ובפעם השלישית החוק נפסל; אז כבר בית המשפט רומז למדינה איזה פתרון יהיה ראוי בעיניו; המדינה מחוקקת חוק נוסף, המתבסס על רמיזותיו של בית המשפט. בכל התקופה הזו, למרות דחיפותו של הנושא וחשיבותו, ולמרות זהותה של הקבוצה הנפגעת, אין קריאות "להעמיד את בית המשפט במקום", אין דרישה להקים ערכאה חדשה, אין דרישה שבית המשפט "ייצג" את הציבור. נהפוך הוא. נעשה שימוש עדין בכללים, עד שיימצא האיזון המתאים.

⁹⁴ פרשת קרית יואל, לעיל ה"ש 1, בעמ' 696-697.

⁹⁵ R. MEESON & W.N. WELSBY, REPORTS OF CASES ARGUED AND DETERMINED IN THE COURTS OF EXCHEQUER & EXCHEQUER CHAMBER 109 (1842). הביקורת בספר נמתחה על פסק הדין בפרשת: Winterbottom v. Wright (1842) 152 E.R. 402.

⁹⁶ פרשת קרית יואל, לעיל ה"ש 1, בעמ' 732.

ואין סיום מתאים יותר לסקירה זו מדבריו של לוי: "לעתים קרובות מאוד בית המשפט העליון [...] מוצא מיסוד של דת במקום שבו אין כל מיסוד כזה, ואיננו מזהה מיסוד של דת במקום שבו המיסוד קיים".⁹⁷ (תרגום שלי – א.ג.).

---

⁹⁷ Levy, לעיל ה"ש 17, בעמ' 253.